

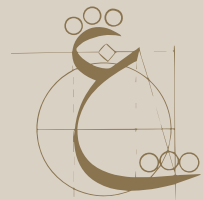
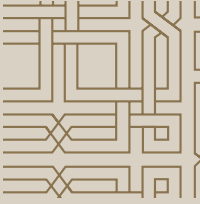

kadim

SAYI / ISSUE 12 • EKİM / OCTOBER 2026

I2

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

A double-blind peer-reviewed open-access academic journal that is published semiannually (April and October) in the field of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 12 • EKİM | OCTOBER 2026

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, A Blok, Ofis: 121,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • EKİM | OCTOBER 2026

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atıfı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

DergiPark

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ
BOOK REVIEW EDITOR

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ
TURKISH LANGUAGE
EDITORS

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Arif BİLGİN | Yükseköğretim Kurulu

Necmettin ALKAN | Sakarya Üniversitesi
Serpil ATAMAZ | California State University, Sacramento
Zahit ATÇIL | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Marmara Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Marmara Üniversitesi
Ella FRATANTUONO | University of North Carolina at Charlotte
Selim KARAHASANOĞLU | İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Miraç TOSUN | Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi

Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇITIR | Sakarya Üniversitesi
Faik Mert ERKAN | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | İbn Haldun Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

Zeynep Sena İŞCAN | Sakarya Üniversitesi

Büşranur BEKMAN ERKAN | Sakarya Üniversitesi

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Payitahtın Çeperinde, Hayatın Eşiğinde: Balat'ta Yahudihane Tabir Olunan Müşterek Mekânların Örgütlenmesi (1745-1762)

BÜŞRA FİGENKAPLAN*

ÖZ

ABSTRACT

Bu çalışma, 1745-1762 yılları arasında Balat ve çevresine ait şer'iyye sicillerinde *yahudihane* olarak kaydedilen yapıların 18. yüzyıl Osmanlı şehir hayatındaki hukuki ve mekânsal görünümünü incelemektedir. Araştırma satış ve veraset yoluyla gerçekleşen mülkiyet değişimlerinin yanı sıra ferağ, tefviz, kira, oda-başılık, tahliye ile hudutlara ilişkin kayıtların niteliksel analizine dayanmaktadır. İncelenen belgeler yahudihanelerin mülkiyet devirleriyle birlikte farklı tasarruf biçimleri, kiracılık ilişkileri ve gündelik kullanım düzeni çerçevesinde adli kayıtlara yansıdığını ortaya koyar. Siciller ayrıca bu yapıların oda sayıları, müstemilat birimleri, dükkânları ve komşuluk bağlarına dair sınırlı fakat kıymetli bilgiler aktarmaktadır. Hudut tarifleri yahudihanelerin taşınmaz sınırlarında düzenli biçimde yer aldığını doğrularken belgeler ise bunların diğer mülklerden farklı hukuki statüye sahip olduğunu göstermez. Çalışma, 18. yüzyıl Balat'ındaki adli ve kentsel işleyişe dair yeni veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balat, Osmanlı Şer'iyye Sicilleri, Yahudihane, Mülkiyet, Odabaşılık.

This study examines the legal and spatial aspects of structures recorded as *yahudihane* (Jews' house) in the Sharia Court Registers of Balat and its surroundings between 1745 and 1762, within the context of eighteenth-century Ottoman urban life. The research is based on a qualitative analysis of records of changes in property ownership through sale and inheritance, as well as conveyance, delegation of ownership, leases, custodianship, eviction, and the determination property boundaries. The examined documents demonstrate that yahudihanes appear in judicial records in connection with property transfers, various forms of possession and use, tenancy relations, and patterns of everyday use. The registers also provide limited yet valuable information on the number of rooms, ancillary units, shops, and neighboring properties associated with these structures. While boundary descriptions confirm that yahudihanes were regularly recorded in the descriptions of property boundaries, the documents do not indicate that they possessed a legal status distinct from that of other properties. This study offers new data on the judicial and urban dynamics of eighteenth-century Balat.

Keywords: Balat, Ottoman Sharia Court Records, Yahudihane, Property Ownership, Odabaşılık.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 21 Haziran 2026 | Date Received: 21 June 2026
Kabul Tarihi: 16 Ağustos 2026 | Date Accepted: 16 August 2026

ATIF | CITATION

Figenkaplan, Büşra. "Payitahtın Çeperinde, Hayatın Eşiğinde: Balat'ta *Yahudihane* Tabir Olunan Müşterek Mekânların Örgütlenmesi (1745-1762)". *Kadim* 12 (Ekim 2026), 57-82. doi.org/10.54462/kadim.1975959

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, bsrafgnkpln.34@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9418-2404.

GİRİŞ

Haliç'in güney kıyısında, Fener ile Ayvansaray arasında bulunan Balat, kıyı hattı ile mahalle dokusu arasında kurduğu ilişki sayesinde İstanbul'un en karakteristik yerleşim alanlarından biri olarak şekillenmiştir. Sahil surlarının gerisinden iç kesimlere doğru yükselen topoğrafya, Balat'ı liman ekonomisi ile mahalle yaşamının iç içe geçtiği bir ara alana dönüştürmüştür. Karabaş Mahallesi ekseninde konumlanan iskeleler, kayıkhaneler ve küçük ticari birimler Haliç'in gündelik dolaşımına eklenirken Balat Kapısı aracılığıyla sahil ile iç mahalleler arasında kurulan bağlantı, kıyı ile yerleşim dokusu arasında sürekli bir etkileşim yaratmıştır. Kıyı kesiminde çok odalı yapıların ve farklı gelir gruplarına hitap eden konut modellerinin yoğunlaşması, bölgenin ticari işleyişle birlikte barınma işlevini üstlendiğini gösterir.¹

Balat'ın tarihsel gelişimi ve Yahudi yerleşimi üzerine yapılan araştırmalar semtin bugünkü kimliğinin Bizans döneminden itibaren değişmeden devam eden tek çizgili bir yerleşim sürecinin ürünü olmadığını saptar. Marie-Christine Varol, Balat'ın Yahudi karakteri kazanmasının esasen fetih sonrasında uygulanan iskân politikaları ile Kastorya, Ohri, Selanik ve diğer Balkan şehirlerinden getirilen Romanyot nüfusun yerleştirilmesi sonucunda şekillendiğini, 15. yüzyılın sonlarından itibaren gerçekleşen Sefarad göçleri ve sonraki yangınların ise semtin demografik ve mekânsal yapısını yeniden biçimlendirdiğini savunur.² Benzer şekilde Minna Rozen de İstanbul Yahudi cemaatinin tek bir etnik topluluktan oluşmadığını, Romanyot, Sefarad ve Aşkenaz unsurların farklı dönemlerde şehre eklenmesiyle çok katmanlı bir toplumsal yapı meydana geldiğini, bu süreçte Balat'ın Haliç kıyısındaki başlıca Yahudi yerleşim merkezlerinden biri hâline geldiğini belirtir. Rozen'in değerlendirmeleri Osmanlı şehir sisteminde dinî esaslara dayalı katı getto uygulamalarının bulunmadığını, Yahudi nüfusun ibadethaneler etrafında örgütlenmekle birlikte Müslüman ve diğer gayrimüslim topluluklarla aynı kentsel çevreyi paylaşabildiğini de göstermektedir.³ Bu çerçevede 18. yüzyıl Balat'ında görülen yahudihaneler fetih sonrasında şekillenen iskân politikalarının, göç hareketlerinin ve dönüşen kent dokusunun meydana getirdiği tarihsel yerleşim çevresi içerisinde ele alınmalıdır.

Balat'ın taşıdığı bu kıyı kimliği, fetihden itibaren kesintiye uğramadan devam eden bir kentsel özelliğe de işaret eder. Fetih sonrasında itibaren süreklilik gösteren iskân politikaları çerçevesinde farklı toplulukların İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirildiği bilinmektedir. Bu süreçte Musevi cemaatinin Balat'taki varlığını korumuş olması semtin uzun süre payitahtın başlıca Musevi yerleşim odaklarından biri olarak gelişmesini beraberinde getirmiştir.⁴ Balat ile Musevi nüfus arasındaki mekânsal bağ 18. yüzyılda aniden ortaya çıkan gelişmeden

- 1 Nur Akın, "Haliç'te Bir Rehabilitasyon Alanı: Balat", *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü*, ed. Zeynep Ahunbay vd. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 17-23.
- 2 Marie-Christine Bornes-Varol, "Balat, vieille communauté juive d'Istanbul", *Revue des Études Juives* 147/3-4 (1988), 495-499.
- 3 Minna Rozen, *A History of the Jewish Community in Istanbul: The Formative Years, 1453-1566*, The Ottoman Empire and Its Heritage 26 (Leiden: Brill, 2010), 45-68. Minna Rozen'in Cumhuriyet devrine kadar İstanbul'daki Yahudiler hakkındaki detaylı çalışması için bk. Minna Rozen, *Studies in the History of Istanbul Jewry, 1453-1923: A Journey through Civilizations*, Diaspora 2 (Turnhout: Brepols, 2015).
- 4 Fatih Sultan Mehmed'in iskân politikaları kapsamında İstanbul'a getirilen Romaniot Yahudilerine, 1492 sonrasında İspanya ve Portekiz'den gelen Sefarad Yahudilerinin de eklenmesiyle İstanbul, Osmanlı Yahudilerinin başlıca yerleşim merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bk. Suraiya Faroqhi, *Osmanlılar: Kültürel Tarih*, çev. Çağdaş Sümer (Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2018), 191-196.

ziyade fetihten itibaren izi sürülebilin tarihî yerleşim sürekliliğiyle açıklanabilir.⁵

Osmanlı şehir tarihi araştırmaları, kentlerin idarî merkez olmanın ötesinde mahalleler, vakıflar, esnaf teşkilatları, mülkiyet ağları ve toplumsal etkileşimlerle şekillenen dinamik yapılar olarak ele alınmasını gerekli kılar. İstanbul'un fetih sonrasında gelişen kentsel yapısı da idarî merkez, liman ve çarşı alanları, konut bölgeleri ile farklı işlevlere sahip çevre yerleşmelerden oluşan çok katmanlı bir organizasyon sergiler. Bu kentsel organizasyonda mahallelerin oluşumunda dinî ve etnik aidiyet kadar ticaret alanları ile yerleşim bölgeleri arasındaki işlevsel ilişki de belirleyici olmuştur. Balat, Hasköy ve Fener gibi Haliç şeridindeki yerleşimler ise gayrimüslim toplulukların yoğunlaştığı, liman ekonomisiyle doğrudan bütünleşmiş iskân alanları arasında konumlanır.⁶

Özer Ergenç, şehir yönetiminde merkezî otorite ile mahallî unsurlar arasındaki ilişkinin mutlak bir hiyerarşiden ziyade karşılıklı işleyişe dayandığını, mahalle teşkilatı, eşraf ve esnaf temsilcilerinin şehir hayatında önemli roller üstlendiğini aktarır.⁷ Suraiya Faroqhi ise Osmanlı şehirlerini nüfus büyüklüğünün yanı sıra ticaret yolları, bölgesel ağlar ve ekonomik işlevleriyle değerlendirerek hinterland ilişkisinin mekânsal örgütlenmedeki belirleyiciliğini vurgular.⁸ Halil İnalıcık da İstanbul'un 16. yüzyılda Avrupa'nın en büyük metropollerinden biri hâline gelmesini Haliç kıyısında örgütlenen liman, iskele ve ticaret merkezleriyle desteklenen güçlü bir iâşe sistemiyle ilişkilendirmektedir. Haliç kıyısındaki yerleşim alanları, konut bölgesi niteliğiyle birlikte şehrin iktisadî ağlarını besleyen kentsel organizasyonun asli parçalarıdır.⁹ Elbette Haliç'in çevresindeki ekonomik yapı yalnızca iskele ve ticaret birimlerinden oluşmamaktaydı. Arif Bilgin'in tespitleri, özellikle Eyüp kazası ile Hasköy çevresindeki bostanların İstanbul'un sebze ve meyve ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yer tuttuğunu ve Haliç çevresinin şehrin iâşe düzenine üretim alanları aracılığıyla da bağlandığını doğrular.¹⁰

Buna mukabil 18. yüzyıl İstanbul konut kültürüne odaklanan araştırmaların ekseriyetle mimarî üsluplar, konut tipolojileri ve fiziksel mekân organizasyonları üzerinde yoğunlaştığı görülür. Hatice Gökçen Özkaya'nın İstanbul evlerine ilişkin değerlendirmeleri de bu

- 5 Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, 5. Basım (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 212-216. 1660 Ayazmakapı Yangını sonrasında Eminönü ve çevresinde yürütülen imar faaliyetleri kapsamında Yahudi yerleşimlerinin önemli bir bölümü Balat, Hasköy, Ayvansaray, Cibali ve Kasımpaşa gibi Haliç semtlerine taşınmıştır. Deleon, bu süreçte müşterek konutların Balat ve çevresine nakledildiğini ve bunun semtin uzun süre önemli bir Yahudi yerleşim merkezi olarak gelişmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bk. Jak Deleon, *Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 53. İstanbul'un fetih sonrasında izlenen iskân politikaları ve şehrin çok kültürlü demografik yapısına ilişkin genel değerlendirme için ayrıca bk. İlber Ortaylı, "İstanbul'da Tarihi Yaşamak", *Şehir ve Kültür İstanbul*, ed. Ahmet Emre Bilgili (İstanbul: Profil Yayınları, 2011), 69-70.
- 6 İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), 196-208. XVIII. yüzyıl İstanbul'unda göçmenlerin yerleşim ve meslek tercihleri büyük ölçüde hemşehrilik ilişkileri etrafında şekillenmiş; aynı coğrafi kökenden gelen gruplar belirli mahallelerde yoğunlaşarak iş ve barınma ağları oluşturmıştır. Cengiz Kırılı, "İstanbul'da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları, 2015), 4/72-76. Ayrıca bk. Metin And, 16. *Yüzyılda İstanbul: Kent - Saray - Günlük Yaşam* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 39-43. Mahalle ölçeğinde farklı kaynak türlerinin bir araya getirilerek mikro tarih kurgusuna örnek olan bir çalışma için bk. Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-century Ankara and Kayseri* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).
- 7 Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi Yazıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 94-104.
- 8 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan, 3. Basım (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018), 7-9.
- 9 Halil İnalıcık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetih Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilâd-ı Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar, Seçme Eserleri XIII* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 174-175.
- 10 Arif Bilgin, "Osmanlı Dönemi İstanbul Bostanları (Bir Giriş Denemesi)", *Yemek ve Kültür* 20 (2010), 86-93.

çerçeve de önemli veriler sunmaktadır. Ancak şer'iyye sicillerinde *yahudihane* olarak tescil edilen çok odalı yapıların hukukî statüleri, mülkiyet sınırları, kiracılık modelleri ve gündelik işletim süreçleri kentsel literatürde ve Balat'ın fiziksel dokusuna odaklanan çalışmalarda henüz müstakil inceleme konusu yapılmamıştır.¹¹ *Yahudihaneleri* doğrudan konu edinen çalışmalardan biri de Utku Saruhan'a aittir. Saruhan, *yahudihaneler* ile kortejoları bağımsız odalar ve ortak kullanım alanlarından oluşan tarihsel bir toplu mülkiyet modeliyle ele almakta ve bu yapıların avlu, mutfak, tuvalet ve su kaynakları gibi müşterek kullanım alanları etrafında örgütlenen kendine özgü bir yerleşim düzeni sergilediğini belirtir. Ayrıca odabaşılık kurumunu yönetim mekanizması olarak değerlendirerek bu yapıların çeşitli mülkiyet ve tasarruf işlemleri yoluyla Osmanlı hukukunda işlem gördüğünü saptar. Saruhan'ın çalışması, *yahudihanelerin* toplu mülkiyet ve hukukî niteliğine ilişkin önemli bir çerçeve çizer. Bu araştırma ise söz konusu değerlendirmeleri, 1745–1762 yılları arasındaki Balat şer'iyye sicillerinden hareketle *yahudihanelerin* farklı hukukî işlemler içerisindeki görünümünü, hudut kayıtlarındaki yeri ve mülkiyet ilişkileri bağlamında belge temelli olarak ele almaktadır.¹² Son yıllardaki araştırmalar, *yahudihanelerin* mülkiyet, tasarruf ve kiracılık ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Kenan Yıldız, Hasköy'deki bir vakıf taşınmazına ilişkin kayıtları inceleyerek aynı yapının farklı tarihlerde hem “*menzil*” hem de “*yahudihane*” olarak adlandırıldığını belirlemiş, böylece “*yahudihane*” tabirinin değişmez bir yapı kategorisinden ziyade belge türüne, kullanım biçimine ve hukukî bağlama göre farklılaşabilen bir terminolojiyi yansıttığını açıklamıştır. Aynı çalışma kira gelirleriyle gerçekleştirilen ilaveler sayesinde bu yapıların zaman içerisinde fiziksel olarak da genişleyebildiğini ortaya koyarak *yahudihanelerin* aslında değişen ve dönüşen yapılar olduğunu vurgulamıştır.¹³

Vesile Tanınmış ise 16. yüzyıl cizye kayıtlarından hareketle *yahudihaneleri* hazaka sistemi ve uzun süreli tasarruf ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiş, mülkiyeti çoğu zaman Müslüman şahıs veya vakıflara ait olan bu yapılarda uzun süreli tasarruf hakkını elinde bulunduran kişilerin odaları alt kiralama yoluyla farklı kiracılara tahsis ederek müşterek bir barınma düzeni oluşturduklarını tespit etmiştir. Bununla birlikte yazar bu modelin 16. yüzyıl İstanbul'una ait olduğunu, 18. yüzyıl Balat sicillerindeki mülkiyet ve kiracılık ilişkileriyle doğrudan özdeşleştirilemeyeceğini de vurgulamıştır. Böylece iki dönem arasındaki süreklilik ve değişimin arşiv belgeleri üzerinden yeniden değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁴ Osmanlı şehirlerinde kolektif barınma biçimlerine geniş ölçekte yaklaşan Uğur Tanyeli ise klasik dönem metropolünde konut stokunun önemli bölümünü hücreler ve tek odalı barınma birimlerinin oluşturduğunu, *yahudihane* tabirinin de farklı Osmanlı şehirlerinde kolektif kullanılan konutları ifade ettiğini belirtmiştir. Tanyeli'nin değerlendirmeleri *yahudihanelerin* münferit örnekler olmaktan ziyade Osmanlı kentlerindeki müşterek barınma pratiklerinin bir parçası olarak ele alınabileceğini doğrulamaktadır.¹⁵ Bu değeren-

11 Hatice Gökçen Özkaya, “XVIII. Yüzyıl İstanbul Evleri”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları, 2015), 8/373–380.

12 Utku Saruhan, “Unutulmuş Toplu Mülkiyet Formları: Yahudhaneler ve Kortejolar”, *Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi* 7/2 (Kasım 2020), 214–216.

13 Kenan Yıldız, “Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimini de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları”, *Osmanlı Araştırmaları* 54/54 (2019), 164–166.

14 Vesile Tanınmış, “16. Yüzyıl İstanbul'unda Aşkenazlar”, *Journal of International Eastern European Studies* 5/1 (2023), 85–90.

15 Uğur Tanyeli, “Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun ‘Reel’ Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi”, Prof. Doğan Kuban'a Armağan, haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum ve Kutgün Eyüpgiller (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996), 57–67. Konut, taşınmaz mülkiyeti ve kentsel hukuk üzerine detaylı bir çalışma için bk. Marc David Baer, “The Great Fire of 1660 and the

dirmeler birlikte ele alındığında *yahudihane* tabirinin sabit bir mimarî tipin aksine belge türüne, kullanım biçimine ve hukukî bağlama göre farklı anlamlar kazanabilen bir adlandırma olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma da kavramı önceden tanımlanmış bir yapı kategorisi olarak almak yerine şer'îye sicillerindeki kullanım bağlamı içerisinde değerlendirmektedir.

Talha Kaan Ünlü'nün Hasköy Şer'îye Sicilleri üzerine yaptığı inceleme, *yahudihane*lerin barınma işlevinin yanı sıra çeşitli adli kayıtlarda yer aldığını göstermektedir. Ünlü'nün tespitleri ayrıca Yahudilerin yalnızca Müslümanlarla olan uyumsuzluklarda değil, kendi aralarındaki ihtilaflarda da şer'îye mahkemelerine düzenli biçimde başvurduklarını örneklemiş, bu durumun şer'îye sicillerinin Yahudi toplumunun gündelik hayatını ve hukukî ilişkilerini incelemek bakımından temel kaynaklardan biri olduğunu teyit etmiştir.¹⁶ Bu literatür çerçevesinde çalışma 18. yüzyıl ortalarında Balat şer'îye sicillerinde “*yahudihane*” olarak kaydedilen yapıların hukukî işlemler içerisindeki görünümünü incelemektedir. Araştırmanın odak noktası bu yapıların mimarî özelliklerini yeniden kurgulamaktan ziyade mahkeme kayıtlarında hangi hukukî işlemlere konu olduklarını, Balat'ın hangi mahallelerinde yoğunlaştıklarını ve mülkiyet, tasarruf, kiracılık ile odabaşılık ilişkileri içerisindeki konumlarını arşiv belgeleri temelinde ortaya koymaktır. Bu doğrultuda *yahudihaneler*in yalnızca satış, kira veya miras gibi işlemlerin doğrudan konusu olduğu kayıtlar değil, aynı zamanda başka taşınmazların hudut tariflerinde komşu unsur olarak zikredildikleri hükümler de birlikte değerlendirilmiştir. Böylece söz konusu yapıların şehir dokusu içerisindeki hukukî işlevi ile gündelik kullanım biçimlerinin birbirini nasıl tamamladığı belge merkezli bir yaklaşımla analiz edilmektedir.

Araştırmanın temel kaynaklarını, 1745–1762 yılları arasını kapsayan on bir Balat Şer'îye Sicilleri defterinde tespit edilen otuz bir hüküm oluşturmaktadır. İnceleme döneminin seçiminde belirleyici olan husus, belirli bir tarihsel kırılmayı esas almaktan ziyade *yahudihanelere* ilişkin kayıtların bu yıllar arasında süreklilik göstermesi ve farklı hukukî işlem türlerinin karşılaştırmalı olarak izlenebilmesine imkân vermesidir. Mülkiyet, idare ve tasarruf süreçlerini içeren bu kayıtlar aynı belge grubu içerisinde değerlendirilerek *yahudihaneler*in hukukî statüsü ile kullanım pratikleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmanın kronolojik sınırları doğrudan arşiv malzemesinin sunduğu veri bütünlüğünden hareketle belirlenmiştir.¹⁷

Islamization of Christian and Jewish Space in Istanbul”, *International Journal of Middle East Studies* 36/2 (2004), 159–181.

16 Talha Kaan Ünlü, “A Study on the Visibility of Jews in Ottoman Courts: The Example of Hasköy Court (1612–1643)”, *Hamsa: Journal of Judaic and Islamic Studies* 10 (2024), 69–82.

17 Osmanlı konut tarihinin erken dönemlerine ilişkin fiziksel verilerin sınırlı olması nedeniyle araştırmaların önemli ölçüde vakfiyeler, şer'îye sicilleri ve diğer hukukî belgelere dayandığına ilişkin bk. Doğan Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi: 17.–19. Yüzyıllar*, 5. Basım (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 55–67.

Tablo 1. Araştırma Kapsamındaki *Yahudihane* ve Müşterek Oda Kayıtlarının Defterlere Göre Dağılımı

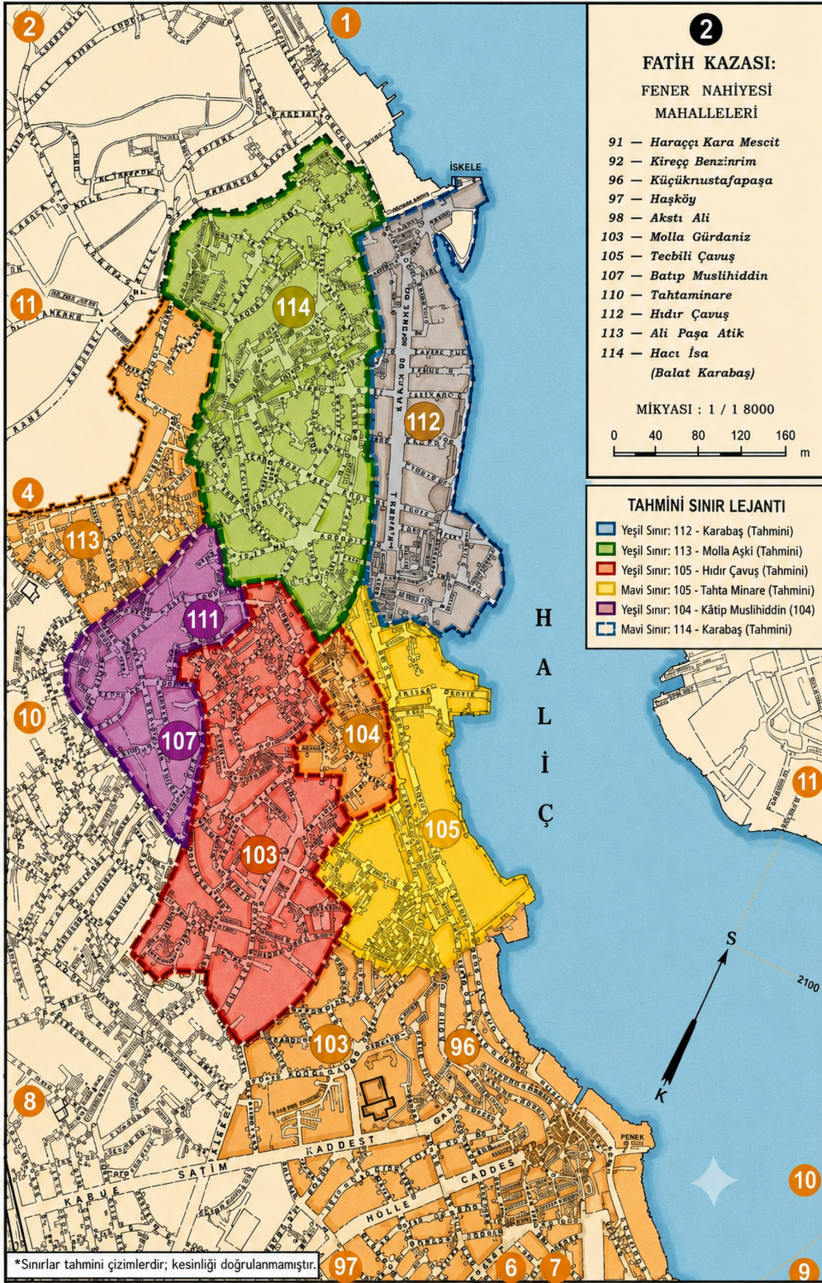
TARİH	MAHALLE	DEFTER/HÜKÜM NO	İŞLEM TÜRÜ	YAHUDİHANE İLE İLİŞKİSİ
20.08.1745	Baba Haydar (Eyüp)	Defter 45, varak 100b, 2. hüküm.	Kira	Ermeni Odalarında kira alacağı
14.11.1745	Ali Paşa-yı Atık	Defter 45, varak 46b, 2. hüküm.	Satış	<i>Yahudihane</i> deki hissenin satışı
22.11.1745	Molla Aşki	Defter 45, varak 97a, 4. hüküm.	Mahalle Şikâyeti	<i>Yahudihane</i> deki kiremithanelerin kaldırılması talebi
02.01.1746	Ali Paşa-yı Atık	Defter 45, varak 59b, 1. hüküm.	Satış (Miras)	<i>Yahudihaneye</i> komşu evin satışı
02.01.1746	Ali Paşa-yı Atık	Defter 45, varak 59b, 2. hüküm.	Temlik	<i>Yahudihaneye</i> komşu ev hissesinin eşe devri
20.05.1746	Hıdır Çavuş	Defter 45, varak 92a, 1. hüküm.	Satış / İbra	Çok odalı <i>yahudihanenin</i> satışının kesinleşmesi
04.08.1746	Ali Paşa-yı Atık	Defter 46, varak 20a, 1. hüküm.	Vesâyet	Arab Odaları yanındaki vakıf hissesi için satış izni
15.07.1747	Hacı İsa	Defter 47, varak 8b, 2. hüküm.	Satış	<i>Yahudihaneye</i> komşu arsa hissesinin satışı
15.07.1747	Hacı İsa	Defter 47, varak 9a, 1. hüküm.	Miras / Satış	<i>Yahudihaneye</i> komşu arsa hissesinin satışı
24.01.1748	Korucu Mehmed Çelebi	Defter 47, varak 53b, 1. hüküm.	Kira	Haham Odalarında kira alacağı
11.02.1748	Hacı İsa	Defter 47, varak 52b, 3. hüküm.	Kira	<i>Yahudihane</i> ve dükkân kira alacağı
17.05.1748	Karabaş	Defter 48, varak 93b, 6. hüküm.	Kira	<i>Yahudihane</i> odalarının kira alacağı
31.07.1748	Hacı İsa	Defter 48, varak 33b, 4. hüküm.	Vesâyet	<i>Yahudihane</i> deki vakıf hissesinin satış izni
17.08.1748	Çakır Ağa	Defter 48, varak 90b, 5. hüküm.	Tahliye	<i>Yahudihane</i> kiracısının ihracı
23.12.1748	Karabaş	Defter 48, varak 55b, 4. hüküm.	Satış	<i>Yahudihane</i> vasfındaki mülkün satışı
16.11.1750	Karabaş	Defter 49, varak 92b, 2. hüküm.	Odabaşılık	Odabaşının görevden ayrılması
12.11.1751	Ali Paşa-yı Atık	Defter 50, varak 7a, 3. hüküm.	Satış	<i>Yahudihaneye</i> komşu ev satışı

TARİH	MAHALLE	DEFTER/HÜKÜM NO	İŞLEM TÜRÜ	YAHUDİHANE İLE İLİŞKİSİ
13.05.1752	Hacı Şaban (Hasköy)	Defter 50, varak 33b, 4. hüküm.	Satış	Yahudihane hissesinin eşe satışı
18.03.1753	Hacı İsa	Defter 51, varak 7a, 2. hüküm.	Satış	Dokuz odalı yahudihane'nin satışı
12.07.1753	Karabaş	Defter 51, varak 38a, 1. hüküm.	Satış	Yahudihane'ye tahsisli arsa hissesinin satışı
19.09.1754	Hacı İsa	Defter 52, varak 114b, 3. hüküm.	Kira / Tahliye	Kiracının tahliyesi ve kira alacağı
22.09.1754	Hacı İsa	Defter 52, varak 114b, 4. hüküm.	Kira	Yahudihane odalarının kira alacağı
27.01.1755	Karabaş	Defter 52, varak 121b, 3. hüküm.	Kira / Tahliye	Yahudihane odasının tahliyesi
22.03.1755	Hıdır Çavuş	Defter 54, varak 4b, 4. hüküm.	Tasarruf Hakkı	Yahudihane'ye komşu vakıf menzilde tasarruf ihtilafı
18.05.1756	Hamamcı Muhiddin	Defter 54, varak 41b, 3. hüküm.	Mahalle Şikâyeti	Ermeni Odaları kiracısının çıkarılması
04.05.1757	Molla Aşkı	Defter 55, varak 59b, 2. hüküm.	Satış	Yahudihane'ye komşu ev satışı
16.07.1758	Karabaş	Defter 56, varak 13b, 2. hüküm.	Miras / Satış	Yahudihane hissesinin mirasçılar arasında devri
04.02.1759	Tahta Minare	Defter 56, varak 65b, 1. hüküm.	Satış	Yahudihane'ye komşu köşkün satışı
12.04.1759	Kâtip Muslihiddin	Defter 56, varak 79a, 2. hüküm.	Miras / Satış	Kefere Odaları çevresindeki ev hisselerinin satışı
08.07.1759	Hacı İsa	Defter 56, varak 96b, 1. hüküm.	Satış	Yahudihane'ye komşu ev hissesinin satışı
10.09.1762	Hacı İsa	Defter 50, varak 74a, 2. hüküm.	Odabaşılık	Kadın odabaşının görevden çıkarılması

Kaynak: İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Balat Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri* (BŞS), nr. 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55 ve 56.

Tablo 1, araştırma kapsamında incelenen kayıtların kronolojik dağılımını, mahallelere göre yoğunlaşmasını, işlem türlerini ve yahudihanelerin bu işlemlerde üstlendikleri hukuki rolleri toplu olarak özetlemektedir. Bununla birlikte tabloda yer alan Ermeni Odaları, Arab Odaları, Haham Odaları ve Kefere Odaları kayıtları yahudihanelerle benzer nitelikteki müşterek oda ve barınma pratiklerini karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirmek amacıyla analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Veriler, yahudihanelerin ve müşterek oda yapılarının şer'iyye sicillerinde mülkiyet devirlerinin yanı sıra veraset, vakıf, kira, tahliye ve odabaşılık gibi farklı adli süreçlerde de yer bulduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Balat ve Çevresinde Yahudihane Kayıtlarının Mahalle Ölçeğindeki Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Balat Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri, nr. 45-56 (53 hariç) ve Osman Nuri Ergin, haz., *İstanbul Şehri Rehberi* (İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1934), Harita 8 esas alınarak hazırlanmıştır.

Şekil 1, araştırma kapsamında incelenen *yahudihane* kayıtlarının Balat ve yakın çevresindeki mahallelere göre dağılımını göstermektedir. Kayıtlar özellikle Hacı İsa, Karabaş ve Ali Paşa-yı Atık mahallelerinde yoğunlaşırken diğer örnekler Balat ve yakın çevresindeki farklı mahallelere dağılmaktadır. Şekil 1, belirli yapıların kesin konumlarını veya mahalle sınırlarını göstermeyi değil, mahkeme kayıtlarının mahalle ölçeğindeki dağılımını temsili olarak görselleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle şekilde gösterilen mahalle sınırları, tarihî haritalar ve mevcut veriler esas alınarak tahmini olarak oluşturulmuş olup kesin sınırlar olarak değerlendirilmemelidir. Çalışmada yapılan mekânsal değerlendirmeler yapıların kesin konumlarının aksine kayıtların mahalle ölçeğinde ortaya koyduğu dağılıma dayanmaktadır.

Bununla birlikte belgeler *yahudihanelerin* sicillerde tek tip bir görünüm sergilemediğini açıklar. Bazı kayıtlarda *yahudihaneler* doğrudan hukukî işlemin veya uyuşmazlığın konusu olurken bazı kayıtlarda yalnızca başka bir taşınmazın hudut tarifinde komşu unsur olarak yer almaktadır. Bu farklılık, belgelerin analitik değerini de değiştirdiğinden çalışma kapsamında bu kayıtlar iki ayrı belge grubu olarak değerlendirilmiştir. İlk grupta *yahudihanelerin* hudut tariflerindeki kullanımı esas alınarak bu yapıların Balat'taki mekânsal dağılımı ve hukukî görünürlüğü incelenmiştir. İkinci grupta ise çeşitli mülkiyet, kiralama ve idare işlemlerine doğrudan konu olan kayıtlar değerlendirilerek *yahudihanelerin* mülkiyet, tasarruf ve kullanım ilişkileri analiz edilmiştir. Araştırmada ulaşılan değerlendirmeler yalnızca şer'iyye sicillerinin ortaya koyduğu somut verilerle sınırlandırılmış, belgelerin desteklemediği hususlarda genelleyici yorumlardan kaçınılmıştır.

Bu metodolojik yaklaşım doğrultusunda çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, *yahudihanelerin* hudut tariflerindeki görünümleri üzerinden Balat'taki mekânsal dağılıma ve komşuluk ilişkilerine odaklanmaktadır. İkinci bölümde satış, miras, vakıf ve hisse devri kayıtlarından hareketle mülkiyet ve tasarruf ilişkileri incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise kira, tahliye ve odabaşılık kayıtları esas alınarak müşterek mekânların iç işleyişi, kiracı-odabaşı ilişkileri ve bu yapıların gündelik hukukî işleyiş içerisindeki yeri değerlendirilmektedir.

1. Bir Taraftan Yahudihane: Hudut Tarifleri ve Komşuluk İlişkileri

İncelenen şer'iyye sicillerinde *yahudihaneler*, farklı hukukî işlemler içerisinde farklı biçimlerde yer almaktadır. Kayıtların bir bölümünde tasarruf muamelelerinin doğrudan konusunu oluştururken diğer bölümünde satılan ya da tasarruf edilen taşınmazların hudut tariflerinde komşu mülklerden biri olarak zikredilir. Bu ikinci gruptaki belgeler klasik Osmanlı taşınmaz hukukunda mülkün sınırlarını belirlemek amacıyla düzenlenen standart kayıt usulünü yansıtmaktadır. Bu doğrultuda kayıtlarda geçen “*bir taraftan yahudihane*”, “*bazan yahudihane*” veya “*yahudihane ile mahdud*” şeklindeki ifadeler *yahudihanelere* diğer komşu taşınmazlardan farklı hukukî veya mekânsal statü kazandırmaz. Bu sebeple belgenin asıl konusu olan taşınmaz ile hudut tarifinde adı geçen komşu yahudihane birbirinden hassasiyetle ayrılmalı, komşuluk ilişkileri ise her belgenin kendi hukukî bağlamı içerisinde çözümlenmelidir. Bu bağlamda belgelerde satılan veya devredilen taşınmazların bütün komşuları birlikte zikredilmekte, özel mülkler, vakıf taşınmazları, tarik-i âmm, dinî yapılar ve farklı kullanım biçimlerine sahip yapılar aynı kayıt düzeni içerisinde sıralanmaktadır. *Yahudihaneler* de satışa

konu taşınmazların komşuları arasında yer aldıkları durumlarda bu hudut tariflerine dâhil edilmiştir. Örneğin Ali Paşa-yı Atık Mahallesi'nde iki satış işleminde kaydedilen taşınmazlardan biri "*bir taraftan yahudi menzili ve iki taraftan tarîk-i âmm ile mahdud*", diğeri ise "*bir taraftan yahudihane*" olarak tarif edilirken Hacı İsa Mahallesi'nde gerçekleştirilen arsa satışlarında da *yahudihane* yalnızca taşınmazın komşularından biri olarak kaydedilmiştir.¹⁸

4 Şubat 1759 tarihli belgede kayıt altına alınan hukukî işlem, Tahta Minare Mahallesi'nde konumlanan bir köşkün satışına yöneliktir. Daha önce vefat eden Zoli binti Yenaki'nin te-rekesine dâhil olan bu taşınmazın mirası önce eşi Attar Dimitri ile oğlu Yenaki'ye intikal etmiş, Yenaki'nin de vefatı üzerine mülkiyet tamamen Attar Dimitri'nin uhdesinde toplanmıştır. Attar Dimitri, mahkeme huzurunda söz konusu köşkü Manastır Mütevellisi Rahip Yevakim'e 450 guruş karşılığında sattığını ikrar etmiş ve satış bedelini tamamen aldığını beyan ederek taşınmaz üzerindeki bütün haklarından feragat ettiğini ifade etmiştir. Sicile yansıyan muamele müstakil bir köşkün miras yoluyla intikalinden sonraki devrini içermekte olup doğrudan bir *yahudihane*nin mülkiyet satışını kapsamamaktadır.¹⁹

Köşkün sınırları tayin edilirken taşınmazın etrafını çevreleyen tüm komşuluk unsurları da sırasıyla kaydedilmiştir. Buna göre köşk, bir taraftan el-Hac Yusuf Ağa'nın *yahudihanesi*, bir taraftan Yavli Kalfa'nın menzili, bir taraftan müteahhilin odaları (evli kimselerin ikamet ettiği müşterek odalar) ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahduttur. Ayrıca yapının fevkânî camlı köşkü, müşterek su kuyusu, helâsi ve avlusu da müstemilatıyla birlikte ayrıntılı biçimde tarif edilmiştir. Belgede adı geçen *yahudihane*, hudut tarifini oluşturan dört komşuluk unsurundan birini temsil etmektedir. Diğer özel mülkler ve müşterek kullanım alanlarıyla aynı kayıt düzeni içerisinde zikredilmesi, hudut tariflerinin taşınmazın hukukî sınırlarını belirlemeye yönelik standart yazım usulü çerçevesinde oluşturulduğuna işaret eder.²⁰

Benzer bir sınırlandırma mantığı, 8 Temmuz 1759 tarihli Hacı İsa Mahallesi kaydında da kendisini göstermektedir. Bu belgede Sümbül binti Yazigar adlı zimmî kadın, mülkiyetindeki evin yarı hissesini damadı Sava veledi Vasil'e 350 guruş ve otuz beş guruş kıymetindeki gümüş bir cep saati karşılığında satmıştır. Satış işlemi yalnızca taşınmazın devrini değil, satış bedelinin tamamen teslim edildiğinin ve satıcının taşınmaz üzerindeki bütün haklarından vazgeçtiğinin mahkeme huzurunda ikrarını da içermektedir. Davanın odağında şahsi mülkiyete tabi bir menzilin hisse satışı bulunmaktadır.²¹

Bahsi geçen menzilin sınırları çizilirken de aynı standart kayıt metodolojisi takip edilmiştir. Menzil, bir taraftan Kürkçü Yorgi'nin menzili, bir taraftan Cevahirci Anışa'nın menzili, bir taraftan *yahudihane* ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdud olarak tarif edilmiştir. Ardından evin fevkânî ve tahtânî odaları, sofaları, dehlizi, mutfığı, mahzeni, kuyusu, avlusu ve alt katındaki dükkânı ayrıntılı biçimde kaydedilmiştir. Bu tescil düzeni, *yahudihane*nin satışa konu mülkün sınırdışlarından biri olduğunu belgeler. Yapı, kamusal yollar veya şahsi mülklerle aynı düzlemde kaydedilmiştir. Bu bakımdan, "*bir taraftan yahudihane*" ibaresi bu binalara mekânsal düzeni belirleme ya da ayrıcalıklı bir statüye sahip olma niteliği yüklemek

18 İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi (İMŞSA), *Balat Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri* (BŞS), nr. 45, vr. 46b, 2. hüküm; nr. 45, vr. 59b, 1. ve 2. hüküm; nr. 47, vr. 8b, 2. hüküm; nr. 47, vr. 9a, 1. hüküm; nr. 55, vr. 59b, 2. hüküm.

19 İMŞSA, BŞS, nr. 56, vr. 65b, 1. hüküm.

20 İMŞSA, BŞS, nr. 56, vr. 65b, 1. hüküm.

21 İMŞSA, BŞS, nr. 56, vr. 96b, 1. hüküm.

için yeterli değildir. Dönemin mahkeme kayıtlarında yahudihanelerin sıklıkla komşuluk unsuru olarak kaydedilmesi bu binaların 18. yüzyıl ortalarında Balat'ın fiziksel dokusunda yaygınlığını gösterir fakat bu yaygınlık yapılara olağandışı hukukî üstünlük kazandırmaz.

Yahudihanelerin komşuluk unsuru olarak yer aldığı hudut tarifleri, bu yapıların şer'iyye sicillerindeki görünümünün bir kısmını oluşturur. Diğer belgelerde ise *yahudihaneler*, başka taşınmazın sınırını belirlemekten çıkarak doğrudan hukukî işlemin konusu hâline gelmektedir. Kayıtlar sınıflandırılırken birden fazla hukukî ilişki içeren her hüküm, işlemin esasını oluşturan konuya göre tek kategoriye dâhil edilmiş ve mükerrer sayım yapılmamıştır. Buna göre incelenen otuz bir hükmün yaklaşık %41,9'u (13 hüküm) satış, temlik ve hisse devrine, %16,1'i (5 hüküm) miras, veraset ve vesâyet işlemlerine, %25,8'i (8 hüküm) kira alacağı ve tahliye davalarına, %6,5'i (2 hüküm) odabaşılık görevine, %6,5'i (2 hüküm) mahalle şikâyetlerine ve %3,2'si (1 hüküm) tasarruf hakkına ilişkin uyuşmazlığa aittir. Bu dağılım, *yahudihanelerin* Balat'taki varlığının hudut tariflerinin ötesinde mülkiyet devirleri, kiracılık ilişkileri, tahliye talepleri, odabaşılık uygulamaları ve mahalle düzenine ilişkin uyuşmazlıklar yoluyla mahkemeye yansıdığını doğrulamaktadır.

Doğrudan bir *yahudihaneyi* hukukî işlemin odağına yerleştiren erken tarihli kayıtlardan biri ise Hıdır Çavuş Mahallesi'ndeki "*Altı Ev*" adıyla bilinen yapıya aittir. 20 Mayıs 1746 tarihli belgede mahkeme huzuruna çıkan Şeyh Ebubekir Efendi b. Mustafa, söz konusu *yahudihaneyi* daha önce İsak veledi Yasef'e 2.300 gurus karşılığında kesin satış yoluyla devrettiğini ve bedelini aldığını beyan etmiştir. Kaydın amacı, tamamlanmış satış işleminden doğabilecek muhtemel ihtilafların ortadan kaldırılmasıdır. Ebubekir Efendi taşınmazın bedeli, bedeldeki dengesizlik ve aldatmaya dayalı iddialar ile satıştan kaynaklanabilecek diğer talepler bakımından İsak'ı genel ibrâ yoluyla ibrâ ve ıskat etmiştir. Bu işlemle, satışa ve alıcının mülkiyet hakkına ilişkin olarak sonradan ileri sürülebilecek talepler mahkeme huzurunda ortadan kaldırılmıştır.²²

Bu tescilde devredilen mülk, Hıdır Çavuş Mahallesi'nde bulunan ve "*büyüt-ı adîde ve müştemilât-ı sâireyi Altı Ev tabir olunur mülkü yahudihane menzili*" şeklinde tanımlanan yapıdır. Hudutları bir taraftan Sadullah Efendi'nin değirmeni, bir taraftan el-Hac Hasanzâde Muhiddin Efendi'nin *yahudihanesi*, bir taraftan yine Muhiddin Efendi Vakfı'na ait *yahudihane* ve bir taraftan tarîk-i âmm ile belirlenmiştir. Belgede *yahudihane* tüm fiziksel müştemilatıyla mülkiyet devri ve ibrâ muamelesinin konusunu oluşturmaktadır. "*Altı Ev*" adlandırması ile çok sayıda oda ve müştemilata yapılan vurgu, yapının müstakil bir haneden daha geniş bir fizikî düzen taşıdığına işaret eder. Ayrıca kayıt, bu kısımların kaç hane tarafından kullanıldığı, odalarda kimlerin oturduğu veya yapı içindeki kullanımın nasıl paylaşıldığı konusunda bilgi vermemektedir. Bu durumda belgeden hareketle çok kiracılı bir kullanım ihtimali tartışılabilirse de kullanıcı sayısı ve toplumsal profili hakkında kesin bir hüküm kurulamaz.

Söz konusu kayıttaki temel bulgu, *yahudihane* olarak adlandırılan bu yapının belirli bir satış bedeli üzerinden devredilebilmesi ve alıcının hukukî durumunun genel ibrâ ile kuvvetlendirilmesidir. Şeyh Ebubekir Efendi ile İsak arasındaki işlem, yapının cemaat içi kullanım alanı olmasının ötesinde şahıslar arasında mülkiyet devrine konu olabilen bir taşınmaz

22 İMŞSA, BŞS, nr. 45, vr. 92a, 1. hüküm.

olduğunu gösterir. Ancak bu örnek bütün *yahudihanelerin* aynı mülkiyet statüsünde bulunduğunu söylemeye yetmez. Belge yalnızca *Altı Ev* olarak anılan yapının mülk statüsünde satıldığını ve satış sonrasında doğabilecek taleplerin mahkeme önünde sona erdirildiğini göstermeye elverişlidir.

*Yahudihane*nin doğrudan satışa konu olduğu daha ayrıntılı bir başka kayıt da 23 Aralık 1748 tarihinde Karabaş Mahallesi'nde düzenlenmiştir. Mahallede ikamet eden veledi Avram, mülkiyetinde bulunan *yahudihaneyi* Hoşyar Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Efendi ile kardeşi Abdürrezzak Efendi'ye eşit hisselerle satmıştır. Alıcılar mahkemede vekilleri Hafız Hasan Efendi b. Hüseyin tarafından temsil edilmiş, İsak, 3.500 gurusluk satış bedelini tamamen aldığını ve taşınmazla ilişkisinin kalmadığını ikrar etmiştir. Mülkün iki kardeşe eşit ortaklıkla devredilmesi bu işlemde *yahudihane*nin tek bir kişinin mülkiyetinden müşterek mülkiyete geçtiğini açık bir biçimde ortaya koyar.²³

Satışa konu edilen *yahudihane*, 342,5 zira büyüklüğündeki bir arsa üzerine inşa edilmiştir. Hudutları Rum Kilisesi, Zaîm Ahmed Ağa'nın arsası, İzmirli İsmail Yahudi, Hayım Yahudi ve Halef adlı kişilerin mülkleri, müşterek tarîk-i hâss, sahil-i bahr ve tarîk-i âmm üzerinden ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Bu tarifte dinî yapı, şahıs mülkleri, özel geçiş yolu, kıyı ve kamusal yol aynı hukukî kayıt düzeni içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle unsurlardan birini öne çıkarmak yerine mülkiyet ve geçiş sınırları bütünsel değerlendirilmelidir. İlgili mülkün müştemilat dökümü, *yahudihanelerin* iç mekân organizasyonunu anlamak adına önemli ipuçları barındırmaktadır. Üst katta üç oda, bir köşk, bir selamlık, mutfak ve helâ, orta katta üç oda, bir selamlık, mutfak ve helâ, alt katta ise mutfak ocağı ile buna bitişik oda, sofa, mutfak ve helâ bulunmaktadır. Ayrıca su kuyusu, avlu ve şerbetçi, bakkal, terzi, gömlekçi ve berber dükkânları da satışa dâhil edilmiştir. Bu mekânsal kompozisyon konut birimleri ile ticari alanların aynı çatı altında birleşebildiğini kanıtlar. Ancak sicil, dükkânların satış sırasında kimler tarafından işletildiği, *yahudihane* sakinleriyle esnaf arasında nasıl bir ilişki kurulduğu veya dükkân gelirlerinin hangi biçimde paylaşıldığı konusunda açıklama yapmamaktadır. Bundan dolayı yapıdaki ticari birimlerin varlığı tespit edilebilir fakat buradan hareketle *yahudihane*nin mahalle ekonomisinin merkezi olduğu ya da belirli bir iktisadî örgütlenmeyi yönettiği sonucuna ulaşamaz.

Mülkü devreden satıcının Yahudi, alıcı tarafların ise Müslüman iki kardeş olması, bu yapıların cemaat sınırlarıyla çevrili, dışa kapalı birer mülkiyet alanlarından ibaret olmadığını gösterir. Buna istinaden tek bir satıştan bütün *yahudihaneler* için genelleyici bir sonuç çıkarılamaz. Kayıt, *yahudihane* adıyla kaydedilen çok bölümlü ve dükkânlı mülkün 3.500 gurus bedelle farklı dinî mensubiyete sahip alıcılara devredilebildiğini ve yeni maliklerin taşınmaza eşit hisselerle sahip olduğunu belgelemektedir. Bu tescil, *yahudihane* tabirinin burada yalnızca yapı sakinlerinin kimliğini ifade eden adlandırma olmadığını, satışa konu bütün müştemilatıyla gayrimenkulü tanımlamak için kullanıldığını gösterir.

Doğrudan işlem gören bu iki tescil komşuluk kayıtlarına nazaran geniş veri sunar. Hıdır Çavuş Mahallesi'ndeki örnek, tamamlanmış satışın genel ibrâ yoluyla hukukî bakımdan kesinleştirilmesini, Karabaş Mahallesi'ndeki örnek ise geniş müştemilatlı bir *yahudihane*nin yüksek bir bedelle ve eşit hisseler hâlinde devredilmesini yansıtır. Bununla birlikte, mülkün

23 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 55b, 4. hüküm; nr. 51, vr. 7a, 2. hüküm.

tamamının şahsa ait olmadığı, vakıf mülkiyeti ile üst yapı tasarrufunun ayrıştığı durumlar ise daha farklı bir hukukî rejim sunar. Bu doğrultuda vakıf arazisi üzerindeki yapılara ilişkin hisse devri ve ferağ muameleleri daha dikkatli bir analizi zorunlu kılmaktadır.

Arşiv verileri, *yahudihaneler* üzerindeki mülkiyet ilişkilerinin tek tip bir model sergilemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Satış işlemleri arasında taşınmazın tamamının devredildiği örnekler bulunduğu gibi yalnızca belirli hisselerin satışına veya tasarruf hakkının devrine ilişkin kayıtlar da yer almaktadır. Bu durum aynı yapı tipinin farklı hukukî statüler içerisinde işlem görebildiğini gösterir. Dolayısıyla *yahudihanelerin* mülkiyet yapısını tek bir model üzerinden açıklamak mümkün değildir.

Bu doğrultuda 13 Mayıs 1752 tarihli Hacı Şaban Mahallesi kaydında vakıf arsası üzerinde bulunan bir *yahudihanedeki* hisse malik tarafından eşine satılmıştır. Hukukî açıdan bu işlem, Osmanlı mülkiyet rejimindeki ikili yapıyı yansıtmaktadır. Devlet veya vakıf kurumları, fetbettikleri ya da edindikleri araziler üzerinde asıl mülkiyet hakkını (rakabe) kendi uhdelinde muhafaza ederken söz konusu mülkün kullanım ve tasarruf hakkını (intifa) şahıslara tefvîz, ferağ veya yıllık bir kira (mukataa) ilişkisiyle devretmekteydi.²⁴ Belgede devredilen unsur, vakıf zeminin kendisi değil, üst yapıdaki tasarruf yetkisini temsil eden hisseden ibarettir. Satış işlemi mahkeme huzurunda tescil edilmiş, tarafların rızası ve satış bedelinin teslim edildiği açıkça kaydedilmiştir. Buradan taşınmaz üzerinde vakıf rakabesinin devam ettiği, buna karşılık üst yapıya ilişkin tasarruf hakkının şahıslar arasında hukukî işlemlere konu olabildiği anlaşılmaktadır.²⁵

Benzer şekilde 31 Temmuz 1748 tarihli vesâyet kaydında da *yahudihaneye* ait vakıf hissesinin satışı için mahkemeden izin alınmıştır. Burada satış işlemi doğrudan vasinin serbest tasarrufuna bırakılmamış, küçük adına gerçekleştirilecek işlem mahkemenin denetimine tâbi tutulmuştur. Bu yönüyle kayıt, vakıfla ilişkili *yahudihanelerde* gerçekleştirilen tasarrufların da klasik Osmanlı hukukunun vesâyet hükümleri çerçevesinde yürütüldüğünü destekler.²⁶

Mülkiyetin parçalı niteliği, 16 Temmuz 1758 tarihli Karabaş Mahallesi kaydında da izlenir. Bu belgede *yahudihaneye* ait hisse mirasçılar arasında devredilmiş ve taşınmazın tamamı değil, yalnızca miras payına isabet eden kısmı hukukî işleme konu olmuştur. Aynı mülkiyet karmaşıklığı ve güvence ağları 12 Nisan 1759 tarihli Kâtip Muslihiddin Mahallesi kaydında da karşımıza çıkar. Fatma Hatun'un terekesinde yer alan menzilin dört hissesi iki erkek kardeş tarafından kız kardeşleri Ayşe Hatun'a satılmış, satış bedeli miras hisseleriyle mahsuplaştırılarak taraflar birbirlerini ibrâ etmişlerdir. Belgede gayrimenkul devri esnasında aile bireylerinin birbirine kefil olması, akrabalık bağlarının mülkiyet işlemlerindeki riskleri azaltan bir güvence işlevi gördüğünü düşündürür. Bu durum, resmî ve teorik düzeyde mülkiyet hakkı tam olarak şahıslara tanınmasa dahi 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı kentsel pratiğinde re'âyânın gayrimenkul üzerindeki tasarruf hakkını adeta özel bir mülkiyet hakkı gibi algıladığını ve işlemleri fıkıh hukukunun miras, ibrâ ve hisse devri kalıplarına göre yürütüğünü ortaya koyar.²⁷ Ele alınan belgede taşınmazın hudutları arasında "*mütehhilin kefare*

24 Özer Ergenç - Hülya Taş, "Assessments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia during the 17th and 18th Centuries", *Annals of Japan Association for Middle East Studies* 23/2 (2007), 1-32.

25 İMŞSA, BŞS, nr. 50, vr. 33b, 4. hüküm.

26 İMŞSA, BŞS, nr. 46, vr. 20a, 1. hüküm; nr. 48, vr. 33b, 4. hüküm.

27 Ergenç - Taş, "Assessments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia during the 17th and 18th Centuries", 1-32.

odaları" da zikredilmiş olmakla birlikte hukukî işlemin konusu *yahudihane*nin satışı değil, miras yoluyla intikal eden hisselerin devridir.²⁸

Bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde *yahudihane*lerin yalnızca bütün hâlinde alınıp satılan taşınmazlar olmadığı anlaşılmaktadır. Siciller, aynı yapı üzerinde tam mülkiyet, şayi hisse, miras payı ve vakıfla bağlantılı tasarruf haklarının farklı hukukî işlemler içerisinde bir arada bulunabildiğini belgelemektedir. Ancak mevcut belgeler, bu uygulamaların bütün *yahudihane*ler için geçerli ortak bir mülkiyet modeli oluşturduğunu söylemeye elverişli değildir. Söylenebilecek olan 18. yüzyıl ortalarında Balat'ta *yahudihane* olarak kaydedilen yapıların klasik Osmanlı taşınmaz hukukunun öngördüğü satış, miras, hisse devri ve vakıf tasarrufu gibi farklı hukukî mekanizmalar içerisinde işlem görebildiğidir.

İncelenen sicillerde *yahudihane*lere ilişkin kayıtlar yalnızca satış ve miras işlemleriyle sınırlı değildir. Kira alacakları, tahliye davaları ve odabaşılığa ilişkin hükümler de bu yapıların kullanım ve işletilme biçimine dair önemli bilgiler aktarır. Böylece aynı yapıların mülkiyet devirlerinin yanında farklı hukukî ilişkiler içerisinde işletilen ve kullanımı mahkeme denetimine yansıyan yapılar olduğu görülür.

11 Şubat 1748 tarihli Hacı İsa Mahallesi kaydında *yahudihane* ile dükkânlardan doğan kira alacağının tahsili talep edilmiştir. Dava, kira gelirinin tahsil edilmesine ilişkin olup *yahudihane*nin gelir getiren bir taşınmaz olarak hukukî işleme konu edildiğini gösterir. Benzer şekilde 24 Ocak 1748 tarihli Korucu Mehmed Çelebi Mahallesi'ndeki Haham Odaları kaydında da kira alacağı mahkeme önüne taşınmıştır. Her iki belgede de uyuşmazlığın odağını yapıların mimarî özellikleri değil, kira ilişkisinden doğan hukukî hak ve yükümlülükler oluşturur.²⁹

Kira ilişkilerine dair kayıtlar ilerleyen yıllarda da devam etmektedir. 17 Mayıs 1748 tarihli Karabaş Mahallesi kaydında *yahudihane* odalarına ait kira alacağı dava konusu edilirken, 19 Eylül 1754 ve 22 Eylül 1754 tarihli Hacı İsa Mahallesi kayıtlarında kira alacağı ile tahliye talebi birlikte değerlendirilmiştir. 27 Ocak 1755 tarihli Karabaş Mahallesi kaydında ise *yahudihane* odasında bulunan kiracının tahliyesi mahkeme huzurunda karara bağlanmıştır. Bu kayıtlar, *yahudihane*lerdeki ihtilafların mülkiyet devirlerini aşarak kullanım hakkı, kira borcu ve tahliye gibi gündelik işletme meselelerini kapsadığını sergilemektedir.³⁰

*Yahudihane*lerin işletilmesine ilişkin en dikkat çekici kayıtlar ise odabaşılık görevine aittir. 16 Kasım 1750 tarihli Karabaş Mahallesi kaydında mevcut odabaşının görevden ayrılması, 10 Eylül 1762 tarihli Hacı İsa Mahallesi kaydında da kadın odabaşının görevden çıkarılması mahkemece tescil edilmiştir. Siciller, odabaşılığın yalnızca fiili bir görev olmadığını, gerektiğinde mahkeme kayıtlarına yansıyan idarî bir statü taşıdığını göstermektedir. Diğer taraftan mevcut belgeler odabaşının görev alanı ve yetkileri hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Bu açıdan odabaşılığın fonksiyonuna ilişkin değerlendirmeler sicillerin açıkça ortaya koyduğu verilerle sınırlı tutulmalıdır.³¹

28 İMŞSA, BŞS, nr. 54, vr. 4b, 4. hüküm; nr. 56, vr. 13b, 2. hüküm; nr. 56, vr. 79a, 2. hüküm.

29 İMŞSA, BŞS, nr. 45, vr. 100b, 2. hüküm; nr. 47, vr. 52b, 3. hüküm; nr. 47, vr. 53b, 1. hüküm.

30 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 93b, 6. hüküm; nr. 52, vr. 114b, 3. hüküm; nr. 52, vr. 114b, 4. hüküm; nr. 52, vr. 121b, 3. hüküm.

31 İMŞSA, BŞS, nr. 49, vr. 92b, 2. hüküm; nr. 50, vr. 74a, 2. hüküm.

2. Parçalı Mülkiyet ve Tasarruf Biçimleri

1745–1762 yılları arasına ait Balat Şer'iyye Sicilleri'nde *yahudihaneler*, hudut tariflerinde komşu taşınmaz olarak zikredilmelerinin yanı sıra çeşitli mülkiyet ve intikal muamelelerinin konusu olarak arşiv kayıtlarına yansır. Ele alınan tesciller, bir önceki bölümde incelenen hudut tariflerinden farklı olarak *yahudihanelerin* mülkiyet ve tasarruf ilişkilerini doğrudan takip etmeye olanak tanır. İncelenen vesikalarda nısf, sülüs ve rub' oranlarıyla devredilen hisseler *yahudihanelere* ilişkin tasarruf işlemlerinde şayi pay uygulamasının yaygınlık kazandığını düşündürmektedir. Şüphesiz, bu hisseli kullanım modelinin yalnızca *yahudihanelere* mahsus bir uygulama olmadığı akıldaki tutulmalıdır. Zira eş zamanlı olarak Balat'taki farklı taşınmazlarda da şayi hisse satışları ve pay devri muameleleri müşahade edilmektedir. Bu çerçevede ele alınan örnekler *yahudihanelerin* bizzat hukukî işlemin konusu olduğu kayıtlar esas alınarak irdelenecektir.

Ali Paşa-yı Atık Mahallesi'nde 2 Ocak 1746 tarihinde görülen dava, bahsi geçen pratiklerin erken birer örneği olarak tescil edilmiştir. Mahalle sakinlerinden Hacadir veledi Kiga adlı zimmî, mülkiyetinde bulunan ve üst katta iki oda, alt katta iki oda, bir mutfak ile bir doğramacı dükkânını ihtiva eden menzilin nısf-ı şayi hissesini eşi Ulumya binti Avamiz'e 300 gurus karşılığında devretmiştir. Aynı dava esnasında ilgili menzile bitişik vakıf oda yerinin yarı hissesi de mütevellî marifetiyle Ulumya binti Avamiz'e meccanen ferağ ve tefvîz olunmuştur. Tescil edilen muamele, mülk hisse satışı ile vakıf tasarrufuna bağlı kullanım hakkı devrinin aynı adlı süreçte birleştiğini gösterir.³²

Tescilde mülkiyet devrinin aile dışındaki bir alıcıya değil, doğrudan eş lehine gerçekleştirilmiş olması da dikkate değer bir ayrıntıdır. Bu vesika, aile bireyleri arasındaki tasarruf ilişkilerinin mahkeme huzurunda hukukî güvence altına alınarak kaydedilmesini örneklemektedir. Vakıf oda yerinin yarı hissesinin aynı işlem içerisinde ferağ ve tefvîz edilmesi ise özel mülke ait hisse ile vakıf tasarrufuna bağlı kullanım hakkının aynı süreçte işleme tabi tutulabildiğine delalet eder. Eldeki tekil kayıttan yola çıkarak söz konusu uygulamanın bütün *yahudihaneler* için geçerli olduğu savunulamazsa da en azından bu örnekte aile içi tasarruf ilişkileri ile vakıf tasarrufunun aynı devir işlemi içerisinde birlikte yürütülebildiği anlaşılr.

Hisseli tasarruf uygulamalarının yalnızca *yahudihanelere* özgü olmadığı, aynı dönemde çevredeki diğer taşınmazlarda da benzer tasarruf kalıplarının cari olduğu görülür. 15 Temmuz 1747 tarihinde Hacı İsa Mahallesi'nde düzenlenen bir satış kaydı şayi hisse uygulamasının mahalledeki farklı taşınmazlar bakımından da geçerli olduğunu göstermesi açısından mühimdir. Mahalle sakinlerinden Nikola veledi Üstyö, daha önce Yorgi veledi Dimitri ile müştereken tasarruf ettiği 110 zira büyüklüğündeki boş arsadaki rub' hissesini 100 gurus karşılığında ortağına devretmiştir. Satışa konu arsa bir taraftan Manol zimmî mülkü, bir taraftan Anışaş veresesi mülkü, bir taraftan *yahudihane* ve bir taraftan tarîk-i âmm ile mahdud olarak kaydedilmiştir.³³

Bu işlemde *yahudihane* satışa konu taşınmaz değildir, arsanın hudutlarını belirleyen komşuluk unsurlarından biri olarak yer almaktadır. Dolayısıyla ilgili belge *yahudihanelerin* mülkiyet yapısını tanımlamaktan ziyade aynı mahallede şayi hisse esasına göre yürütülen

32 İMŞSA, BŞS, nr. 45, vr. 59b, 1. hüküm; nr. 45, vr. 59b, 2. hüküm.

33 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 8b, 2. hüküm; nr. 51, vr. 38a, 1. hüküm.

tasarruf işlemlerinin farklı binalarda da uygulandığını doğrulamaktadır. Daha evvel de vurgulandığı üzere hudut tariflerinde kullanılan bu ifade taşınmazın hukukî sınırlarını belirleyen standart kayıt usulünün bir tezahürüdür. Bu itibarla söz konusu satış kaydı *yahudihane*ye ilişkin bir mülkiyet örneği olarak değil, Balat'taki parçalı tasarruf uygulamalarının daha geniş bir çevrede izlenebildiğini gösteren yardımcı bir veri niteliği taşır. *Yahudihaneler*de şayi hisselerin doğrudan tasarruf konusu hâline geldiği kayıtlar ise veraset işlemleri sırasında daha açık bir biçimde izlenebilir. Özellikle küçük yaştaki mirasçılar adına yürütülen işlemler bu hisselerin mahkeme denetimi altında nasıl devredildiğini ve tasarruf edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hisseli mülkiyet yapısının *yahudihaneler* üzerindeki yansımaları, veraset ve vasâyet işlemlerine ilişkin kayıtlarda daha net izlenir. 31 Temmuz 1748 tarihinde görülen bir davada Balat Kapısı dâhilinde Hacı İsa Mahallesi'nde yaşarken vefat eden Aşır veledi Avram'ın geride bıraktığı küçük yaştaki kızları Riyo ve Riya'nın tasarrufunda bulunan *yahudihane* hissesi hakkında mahkemeden izin istenmiştir. Çocukların annesi ve aynı zamanda vasîleri olan Balmiye binti Avram, Süleyman Paşa Vakfı'na bağlı *yahudihane*deki sülüs hissenin başka bir kişiye ferağ ve tefvîz edilebilmesi için adlî makamlara müracaat etmiştir. Dilekçede satış talebinin gerekçesi açık biçimde "*zarûret-i nafaka*" olarak belirtilmiş ve elde edilecek gelirin yetim çocukların geçimini karşılamak amacıyla kullanılacağı kaydedilmiştir. Mahkeme heyeti de müteveli marifetiyle gerçekleştirilecek ferağ ve tefvîz işleminin çocukların menfaatine olduğu kanaatine vararak gerekli izni tescil etmiştir.³⁴ Burada göze çarpan husus tasarruf hakkının serbest iradeyle yapılan bir satıştan değil, vasî sıfatıyla hareket eden annenin mahkeme iznine bağlı talebinden ileri gelmesidir. Görüldüğü üzere muamelenin merkezinde yalnızca bir hisse devri değil, küçük yaştaki mirasçıların malvarlığının korunmasına yönelik yargısal denetim mekanizması yer almaktadır. Mahkeme kararı ve vakıf mütevellisinin sürece dâhil edilmesi, tasarruf işleminin belirli hukukî usuller çerçevesinde yürütüldüğünü doğrular.

Yahudihanelerin mülkiyet ve tasarruf yapısına ilişkin kayıtlar, aynı zamanda bu yapıların fiziksel özelliklerine dair somut veriler sunar. Nitekim 14 Kasım 1745 tarihli Ali Paşa-yı Atık Mahallesi kaydı, bu yapıların oda sayıları ve müşterek mekân zenginliği hakkında ayrıntılı tasvirler içerir. İlgili muamelede tescil edilen bir *yahudihane* mülkü, üst katta beş oda, alt katta beş oda, bir sofa, bir avlu, bir kuyu, bir mutfak, bir kenif ve bir ahır ile detaylıca kaydedilmiştir.³⁵ Satış esnasında bu fiziki unsurların tek tek sayılması, *yahudihanelerin* basit barınma odalarının ötesinde ortak yaşam alanlarını barındıran mimari düzene sahip olduğunu göstermektedir. Mekânın çok odalı ve müşterek alanlar bakımından geniş bir fiziksel düzen göstermesi, aynı dönemde görülen hisseli tasarruf uygulamalarının hangi tür taşınmazlar üzerinde gerçekleştiğini de örneklemektedir. Buna karşılık, eldeki tescillerden hareketle bahsi geçen fiziksel birimlerin kaç farklı aile tarafından kullanıldığı veya oda içlerindeki fiilî kullanımın sakinler arasında nasıl paylaşıldığı konusunda belgenin sunduğu somut verilerin ötesine geçen kesin bir nüfus dağılımı hükmü kurulamaz.³⁶ Zikredilen her

34 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 33b, 4. hüküm.

35 İMŞSA, BŞS, nr. 45, vr. 46b, 2. hüküm.

36 Bursa örneğinde vakıf odalarının yalnızca bekârlar tarafından değil, zaman zaman aileler tarafından da kullanıldığı ve bu yapıların farklı kullanıcı gruplarına geçici barınma imkânı sunduğu görülmektedir. Bu örnek, müşterek barınma mekânlarının kullanım çeşitliliğine işaret etmekle birlikte Balat'taki *yahudihanelerin* aynı şekilde kullanıldığını göstermemektedir. Bk. Hülya

iki kayda birlikte bakıldığında *yahudihaneler*deki şayi hisselerin farklı hukukî sebeplerle tasarruf konusu olabildiği anlaşılmaktadır. İlk örnekte hisse devri aile içindeki bir temlik işlemiyle gerçekleşirken ikinci örnekte benzer nitelikteki tasarruf, veraset ve vesâyet ilişkileri ile nafaka ihtiyacı çerçevesinde mahkeme izniyle tescil edilmiştir. Bu yolla aynı mülkiyet biçiminin farklı hukukî süreçler içerisinde işlem gördüğü izlenebilir.

*Yahudihaneler*deki tasarruf ilişkilerinin yalnızca hisse devirleri ve veraset işlemleriyle sınırlı kalmadığı görülür. Aynı sicil grubu, bu yapıların mülkiyet hakkı ile fiilî kullanım ve idare yetkilerinin farklı aktörler arasında paylaşılabildiği parçalı bir tasarruf düzeni ortaya koyar. 16 Kasım 1750 tarihli belgede Karabaş Mahallesi'nde görülen bir uyuşmazlıkta vakıf statüsündeki *yahudihanenin* tasarruf hakkı Kalemzâde Mustafa Ağa'nın çocukları Mehmed ile Ayşe Hatun'a aiten yapının fiilî işletmesi ve kiracılarla ilişkileri odabaşı sıfatıyla bir üçüncü şahsa bırakılmıştır. Tasarruf sahibinin mülkü bizzat işletmek yerine idaresini başka bir şahsa devretmesi ve mülk üzerinde çok sayıda kiracının ikamet etmesi *yahudihanelerin* kentsel mülkiyet içerisindeki çok katmanlı yapısını gözler önüne serer. Burada malik (tasarruf hakkı sahibi), yönetici (odabaşı) ve kullanıcı (kiracı) konumlarının birbirinden ayrışması, klasik Osmanlı taşınmaz hukukunun sunduğu esnek tasarruf imkânlarının *yahudihaneler* özelindeki somut bir yansımasıdır. Tasarruf sahiplerinin yapıyı doğrudan işletmek yerine idaresini odabaşına bırakması, mülkiyet hakkı ile kullanım ve yönetim işlevlerinin farklı aktörlerce yürütüldüğünü belgeler. Söz konusu yapılar mülkiyet, tasarruf ve kiracılık ilişkilerinin farklı hukukî usullerle yürütülebildiği alanlar olarak öne çıkar.³⁷

Arşiv verileri, *yahudihanelere* ilişkin tasarruf işlemlerinin dönemin genel taşınmaz hukuku içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder. 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı şehirlerinde vakıf veya mirî statüsündeki taşınmazlar üzerinde kurulan tasarruf haklarının bey', ferağ ve tefvîz gibi hukukî işlemler yoluyla devredilebildiği, miras bırakılabildiği ve belirli şartlar altında ekonomik değere konu edilebildiği görülür. Özer Ergenç ve Hülya Taş, Anadolu şehirlerine ilişkin değerlendirmelerinde tasarruf hakkının gündelik uygulamada devredilebilir bir hukukî değer taşıdığını belirtir.³⁸ Balat Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan Hacadir veledi Kiga ile Balmiye binti Avram'a ait kayıtlar da benzer bir hukukî bağlamı yansıtır. İlk belgede şayi hisse ile vakıf tasarrufuna bağlı kullanım hakkı aynı işlem içerisinde devredilirken ikinci belgede veraset yoluyla intikal eden bir hissenin mahkeme izni ve vakıf mütevellisinin gözetiminde ferağ ve tefvîze konu edildiği anlaşılr. Söz konusu kayıtlar, tasarruf hakkının dönemin hukukî uygulamaları içerisinde devredilebilir bir değer taşıdığını teyit eder. Diğer yandan söz konusu belgelerden hareketle tasarruf hakkının mülkiyet rejimini değiştirdiği veya klasik hukuk düzeninden farklı yeni bir mülkiyet biçimi ortaya çıkardığı iddiasına ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Esas itibarıyla vesikaların ortaya koyduğu husus, mevcut hukukî düzen içerisinde tasarruf haklarının satış, ferağ, tefvîz ve veraset gibi farklı işlemler yoluyla el değiştirebildiği gerçeğidir. *Yahudihanelere* ilişkin kayıtlar da bu genel hukukî pratiklerin Balat'taki yansımaları olarak okunmalıdır.

Eldeki örnekler toplu olarak değerlendirildiğinde *yahudihaneler*deki parçalı mülkiyet ve tasarruf ilişkilerinin tek bir hukukî işlemle sınırlı kalmadığı anlaşılr. Satış, temlik, ferağ,

Taş, "Kentlin Yabancıları & Yeni Bursahılar: 1570'lerde Kiracılar ve Misafirler", *Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa*, ed. Fırat Yaşa (Bursa: Gaye Kitabevi, 2020), 487-491.

37 İMŞSA, BŞS, nr. 49, vr. 92b, 2. hüküm.

38 Ergenç - Taş, "Assessments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia during the 17th and 18th Centuries", 1-32.

tefviz, veraset ve vesâyet gibi farklı işlemler aynı yapı üzerinde uygulanabilmekte, odabaşılık ile kiracılık ilişkileri ise gündelik idarenin tamamlayıcı boyutlarını oluşturmaktadır.

3. Odabaşılık ve Kiracılık İlişkileri: Yahudihanelerin İç İdaresi

Erken modern Osmanlı şehirlerinde çok kiracılı müşterek konutlar yalnızca barınma ihtiyacını karşılamanın ötesinde belirli bir idarî düzen içerisinde işletilen yaşam alanlarıydı. Bekâr odaları üzerine yapılan çalışmalar da bu tür mekânların iç işleyişinde odabaşılık, kira ilişkileri ve mahalle denetiminin ağırlıklı bir yer tuttuğuna işaret eder.³⁹ Benzer şekilde Balat Şer'iyye Sicilleri'ndeki *yahudihane* kayıtları, söz konusu yapıların yalnızca mülkiyet devirleriyle sınırlı kalmayıp kira alacakları, odabaşılık görevleri ve kiracılar arası uyumsuzluklar kanalıyla gündelik işleyiş dinamikleriyle de mahkeme kayıtlarına taşındığını belgeler. İncelenen otuz bir hükmün sekizi kira alacağı ve tahliye davalarına, ikisi ise doğrudan odabaşılık görevinin bırakılması veya sona erdirilmesine ilişkindir. Buna göre birbirinden farklı toplam on kayıt, *yahudihanelerin* kullanım ve idaresine ilişkin uyumsuzlıklardan oluşmakta ve incelenen hükümlerin yaklaşık %32,3'üne karşılık gelmektedir.

Bahsi geçen müşterek yaşamın devamlılığı, şüphesiz belirli bir iç idare mekanizmasının işletilmesini de beraberinde getirmiştir. Mahkeme kayıtlarında izi sürülebilen odabaşılık kurumu *yahudihanelerdeki* bu iç asayiş ve düzenin temel sacayaklarından biri olarak belirir. Bu doğrultuda 11 Şubat 1748 tarihli bir kayıt, odabaşılık kurumunun *yahudihanelerdeki* kiracılık ilişkileriyle olan sıkı temasını anlamak açısından elverişli bir zemin sunar. Hacı İsa Mahallesi'nde bulunan bir *yahudihanenin* odabaşısı olan Azer veledi Mosa'nın hem bu yapıda ikamet ettiği hem de alt kattaki attar dükkânını kiraladığı anlaşılmaktadır. Azer hakkında açılan davada, El-Hac Mehmed Ağa kendisinden 123 gurusu kira alacağı talep etmiş, Azer ise hem *yahudihane* odabaşısı olduğunu hem de attar dükkânının kiracısı sıfatıyla söz konusu borç miktarını ikrar etmiştir.⁴⁰

Söz konusu davada odabaşının yapı içi düzeni sağlayan idarî bir görevli olmanın yanında, kiracılık ilişkilerinin de tarafı durumunda olduğu görülmektedir. Azer veledi Mosa, aynı mekânda hem idarî sorumluluk üstlenmiş hem de kiracılık bağı üzerinden hukukî bir uyumsuzluğun tarafı olmuştur. Odabaşılık vazifesinin, yapıdaki gündelik hayattan kopuk sembolik bir temsiliyetten ziyade kiracılık ilişkileriyle doğrudan kesişen işlevsel bir role sahip olduğu anlaşılar. Sicil kaydı, odabaşının görev ve yetkilerinin kapsamına ilişkin ayrıntılı bilgi vermediğinden vazifenin mahiyeti hususunda belgenin sınırlarını aşan kesin yargılardan kaçınmak önem arz etmektedir. Literatürde odabaşılığın kira tahsilinin yanı sıra ortak ihtiyaçların karşılanması, yapı içerisindeki gündelik düzenin yürütülmesi ve müşterek yaşamın koordinasyonuna yönelik görevler üstlenen bir idare mekanizması olduğu kabul edilir. Balat Şer'iyye Sicilleri bu görevlerin tüm idarî sınırlarını resmetmese de odabaşının kira takipleri ve yapı içi uyumsuzlıklarda aktif rol oynadığını doğrulamaktadır. Bu açıdan arşiv verileri, literatürdeki çerçeveye büyük ölçüde örtüşmektedir.⁴¹

39 Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet*, 77-87; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, 2. Basım (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 22-25; İşıl Çokuğraş, "Osmanlı İstanbul'unda Bekâr Odaları", *Mimar.ist* 47 (2013), 29-32.

40 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 52b, 3. hüküm.

41 Saruhan, "Unutulmuş Toplu Mülkiyet Formları", 214-216.

Bahsi geçen davada odabaşının aynı zamanda dükkân kiracısı olarak kaydedilmesi, *yahudihanelerdeki* işletme yapısının sadece mesken birimleriyle sınırlı kalmadığına, bünyelerindeki ticari alanların da bu organizasyonun birer parçası hâline geldiğine işaret eder. Barınma odalarının yanı sıra ticari dükkânların da aynı çatı altında bulunması bu müşterek mekânların işlevsel çeşitliliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Öte yandan 1750 tarihli bir satış kaydında ve 23 Aralık 1748 tarihli Karabaş Mahallesi mülk satış kaydında tescil edilen *yahudihane* bünyesinde berber dükkânı, terzi dükkânı ve bakkal dükkânı gibi ticari birimlerin yer aldığı açıkça zikredilmektedir. Söz konusu yapıların konut birimleriyle ticari alanları harmanlaması, üretim ve barınma işlevlerinin aynı çatı altında eritilebildiğini belgeler.⁴² Şüphesiz Osmanlı kent dokusunda konut ve iş yerinin bu tarz birliktelikleri yalnızca *yahudihanelere* has bir mekânsal örgütlenme modeli değildir. Kentsel tarih araştırmaları, özellikle ticaret ve liman aksına yakın yerleşimlerde barınma ve üretimin birbirini besleyen organik bir bütünlük kurduğunu örnekler. Doğan Kuban da İstanbul'un demografik hareketliliğinin ve kentsel gelişiminin şehrin mekânsal örgütlenmesini şekillendirdiğini, kıyı yerleşimleri ile farklı işlevlere sahip kentsel alanların tarihsel süreç içerisinde İstanbul'un kentsel dokusunun ayrılmaz parçaları hâline geldiğini vurgular.⁴³ Bu genel kentsel çerçeve Balat'taki *yahudihanelerin* de ticari ve mesken işlevlerini aynı yapı bünyesinde bir araya getirebildiği ihtimalini anlamaya yardımcı olmakla birlikte bu çalışmanın değerlendirmeleri doğrudan şer'iyye sicillerinin sunduğu verilerle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle eldeki sicil kayıtları *yahudihanelerin* en azından bazı örneklerde gündelik iktisadî döngüye katılan dükkânları da barındıran canlı birer kentsel birim olarak kullanıldığını düşündürür.

Mesken ve ticaret alanlarının bu birlikteliği, söz konusu yapıların kentsel doku içindeki yerleşim düzenini hukukî belgeler üzerinden takip etmeyi kolaylaştırmaktadır. Satış ve tasarruf kayıtlarında *yahudihanelerin* bir menzil, vakıf mülkü ya da tarik-i âmm ile sınırdış gösterilmesi bu duruma örnek teşkil eder. Söz konusu mekânsal manzara, klasik Osmanlı tescil sistemindeki standart sınır tarif usulleriyle tam bir uyum içindedir. İşlemlerde taşınmaz hudutlarının komşu mülkler, vakıf alanları, dükkânlar ve yollar üzerinden belirlenmesi, kentsel morfolojinin adli kayıtlar yardımıyla yeniden inşasına olanak tanır. Dolayısıyla Balat sicillerinde karşımıza çıkan bu formüller, payitaht genelinde cari olan tescil teamüllerinin birer uzantısı olarak okunmalıdır.⁴⁴ Eldeki veriler bütünsel bakışla değerlendirildiğinde, belgelerde *yahudihanelere* ayrıcalıklı hukukî statü atfeden açık ifadelerle rastlanmadığı, binaların sınır tescillerinde olağan komşuluk unsurlarından biri olarak yer aldığı görülür.⁴⁵

Odabaşılığın işlevsel boyutu, 24 Ocak 1748 tarihli bir başka kayıta daha somut detaylarla

42 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 55b, 4. hüküm.

43 Doğan Kuban, *İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir: Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları* (İstanbul: YEM Yayınları, 2020), 20-23. Kuban ayrıca, geleneksel Osmanlı konut mimarisinde oda, hayat ve sofa gibi mekânsal birimlerin farklı coğrafya ve dönemlerde çeşitlenen plan düzenleri oluşturduğunu belirtmektedir. Bk. Doğan Kuban, *Türk "Hayat"lı Evi* (İstanbul: MTR, 1995), 12-119. Sedat Hakkı Eldem, Osmanlı konut mimarisini plan tipleri ve mekânsal organizasyon bakımından sınıflandırırken, farklı coğrafya ve dönemlerde tek tip bir konut modelinden söz edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte mevcut çalışma, şer'iyye sicillerinin sunduğu sınırlı veriler nedeniyle Balat'taki *yahudihanelerin* belirli bir mimari plan tipine dâhil edilmesine yönelik bir değerlendirme yapmamaktadır. Bk. Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1954), 25-51.

44 Halil İnalçık, *Fatih Sultan Mehmed Han: İki Karamın Sultanı, İki Denizin Hâkânı, Kayser-i Rûm*, Seçme Eserleri XIV (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 242-243; Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I: Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Seçme Eserleri II (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 124-128.

45 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 8b, 2. hüküm.

izlenebilir. Ayvansaray Kapısı dışında, Korumcu Mehmed Çelebi Mahallesi'nde bulunan ve "Haham Odaları" olarak kaydedilen *yahudihanenin* odabaşısı David veledi Pako, kiracısı Yasef veledi Avralı'ı ödenmeyen kira borçları sebebiyle mahkemeye taşımıştır. Dava sırasında Yasef, kaldığı oda için aylık altı gurus otuz para kira ödediğini, buna karşılık otuz yedi gurus on para borcu bulunduğunu ikrar etmiş, mahkeme de mezkûr miktarın tahsiline karar vermiştir.⁴⁶

Önceki davada borçlu olarak adı geçen odabaşı bu kayıta alacaklı sıfatıyla davacı konumundadır. İki kaydın karşılaştırılması, odabaşının yapı asayişini temin etmenin yanında kira tahsilatında da aracı bir işlev gördüğünü düşündürür. Hatta bu kayıt, tahsil edilen meblağın doğrudan odabaşının kendi uhdesinde mi kaldığı yoksa asıl malik namına mı toplandığı sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Dolayısıyla odabaşının kira gelirleri üzerindeki hukukî yetki sınırlarını kesin hatlarla çizmek belgesel açıdan olanaklı görünmemektedir. Belgelerden çıkarılabilecek en somut veri, odabaşının malik ile kiracılar arasındaki malî köprüde işlevsel bir rol oynamış olduğudur.

Kurumun üstlendiği idarî ve hukukî sorumluluklar, 16 Kasım 1750 tarihli Karabaş Mahallesi davasında daha geniş boyutlarıyla incelenebilir. Kalemzâde Mustafa Ağa'nın çocukları Mehmed ile Ayşe Hatun'un tasarrufundaki vakıf *yahudihanede* ikamet eden Asaf veledi Pora, Mosa veledi Şimul, Mosa veledi Serbun, Avram veledi Bakır, Nayir veledi İlya ve Salamon veledi Pako başta olmak üzere çok sayıda kiracı, odabaşı Pako veledi Mosa'nın kendilerine kötü davrandığı, huzursuzluk çıkardığı ve vazifesini suiistimal ettiği gerekçesiyle görevden el çektilmesini müştereken talep etmiştir. Pako ise savunmasında yapının odabaşılığını "*bir sene tamamına değin odabaşılığı deruhde ve iltizam etmiş idim*" diyerek kiralandığını/üstlendiğini teyit etmiş, fakat yaşanan gerginlikler üzerine kendi rızasıyla vazifeden çekildiğini ve bundan sonra yapı yönetimine müdahil olmayacağını taahhüt etmiştir.⁴⁷

Mevcut uyuşmazlık, *yahudihanelerdeki* iç asayiş pratikleri ile odabaşılık sözleşmelerinin hukukî doğasını anlamak adına kıymetli veriler sunar. İlk olarak şikâyetin mahkemeye taşınma şekli *yahudihanelerdeki* müşterek hayatın kolektif bir nitelik taşıdığını gösterir. Sakinlerin tekil şikâyetler yerine kolektif bir iradeyle mahkemeye başvurması, gündelik hayatı doğrudan etkileyen idarî kararların müşterek bir hassasiyetle göğüslediğini düşündürür. Davanın bir diğer önemli boyutu ise davalının savunmasında geçen "*deruhde*" ve "*iltizam*" tabirleridir. Bu terimler, odabaşılık statüsünün sadece fiili bir bekçilikten ibaret olmayıp belirli süre ve taahhütler içeren hukukî-malî bir sözleşmeye dayandığı ihtimalini güçlendirir. Açık bir ifadeyle klasik Osmanlı uygulamasında iltizam, belirli bir idarî-malî vazifenin ya da gelir kaynağının belirli koşullar dâhilinde üstlenilmesini ifade eden yaygın bir yöntemdir.⁴⁸

Ancak eldeki tekil sicil kaydı, *yahudihanelerdeki* bu özel düzenlemenin devlet ölçeğindeki klasik malî iltizam sistemiyle tamamen özdeş bir hukukî yapıya sahip olduğunu kanıtlamaya yetmez. Mülk sahiplerinin doğrudan yönetim yerine kira toplama ve idare yetkilerini bir yıllığına Pako'ya devretmiş olması odabaşının ara bir kişi olarak konumlandırıldığını doğrulamaktadır. Görevin arka planındaki malî pazarlıklar veya devir bedelleri belgede karanlıkta kalsa da davanın rızai bir feragatle nihayete ermesi, uyuşmazlığın mülkiyet eksenli bir krizden

46 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 53b, 1. hüküm.

47 İMŞSA, BŞS, nr. 49, vr. 92b, 2. hüküm.

48 Mehmet Genç, "İltizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/154-155.

ziyade sözleşmeye dayalı bu idarî ortaklığın tasfiyesiyle ilgili olduğunu düşündürmektedir. Her üç uyuşmazlık bir arada analiz edildiğinde odabaşılığın *yahudihaneler*de tekdüze bir rolden ibaret olmadığı sonucuna varılmaktadır. Gerek borçlu gerek alacaklı gerekse şikâyet edilen konumuyla mahkeme kürsüsüne çıkan odabaşının *yahudihane* ekolojisindeki çok yönlü ilişkilerin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Yine de mevcut arşiv malzemesi bu görevlilerin yasal yetki sınırlarını tüm hatlarıyla aydınlatmadığından analizleri belgelerin çizdiği ihtiyatlı sınırlar içinde tutmak en sağlıklı yöntem olacaktır.

Najwa Al-Qattan, gayrimüslimlerin cemaat içi ihtilaflardaki mahkeme başvurularını şer'iyye mahkemelerinin resmî kayıt ve hükümlerin icrası bakımından sağladığı hukukî güvenceyle açıklamak ve bu durumun cemaatler arası sınırları aşan adli bir güvence mekanizması sunduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle Balat şer'iyye sicillerinde Yahudiler arasındaki kira ve tahliye uyuşmazlıklarının aynı mahkeme önüne taşınmış olması Osmanlı şehirlerinde gayrimüslimlerin şer'iyye mahkemelerini kendi cemaatleri içindeki hukukî ilişkilerde de etkin biçimde kullandıklarını gösteren daha geniş uygulamayla uyum içerisindedir.⁴⁹

İncelenen diğer kayıtlar, *yahudihaneler*deki uyuşmazlıkların sadece odabaşı odaklı olmadığını, kiracılar ile mülk sahipleri arasındaki doğrudan sözleşmelerin de mahkeme gündemini meşgul ettiğini belgelemektedir. Tescil kayıtlarına bakıldığında 11 Şubat 1748 tarihli davada borcunu ikrar eden Azer veledi Mosa tahliyeyi kabul etmişken⁵⁰ 24 Ocak 1748 tarihli kayıta David veledi Pako'nun açtığı alacak davası Yasef veledi Avrail'in borcunu ödemesi hükmüyle sonuçlanmıştır.⁵¹ Benzer bir akışla 17 Mayıs 1748'de David adlı zimmînin Karabaş Mahallesi'ndeki *yahudihanesinde* kalan Salamon'dan talep ettiği on yedi gurus on paralık borç davası da ikrar üzerine tahsilat kararıyla neticelenmiştir.⁵² Bir diğer çarpıcı örnek olan 17 Ağustos 1748 tarihli kayıta ise Çakır Ağa Mahallesi sakini Merdah veledi Maşuyil'in "*kötü hâli*" gerekçe gösterilerek tahliyesi istenmiştir.⁵³

Bu veriler topluca analiz edildiğinde yargıya taşınan ihtilafların sadece parasal tahsilatlar ile sınırlı kalmadığı görülür. Borçların ödenmemesinden ahlaki ya da sosyal uyumsuzluklara kadar geniş bir yelpazedeki sorunlar aynı mahkeme mekanizması içinde çözülmeye çalışılmıştır. Arşiv verileri, kira akitlerinin sadece ekonomik birer işlem olmayıp mahalle asayiş ve müşterek yaşam standartlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Kira uyuşmazlıklarının ötesinde bazı belgeler kiracılık müessesesinin doğrudan mahalle asayişini ve sosyal dokusunu ilgilendiren boyutlarına da ışık tutar. Bu bağlamda 18 Mayıs 1756 tarihli bir davada, Hamamcı Muhiddin Mahallesi imamı, müezzini, bekçisi ve mahalle ahalisi ortaklaşa hareket ederek "*Ermeni Odaları*" kiracısı Hacik veledi Bedros'un "*kendi hâlinde ve ırzıyla mukayyed olmadığını*" iddia edip tahliyesini istemişlerdir. Yargılama sonucunda Hacik odadan kendi rızasıyla çıkmayı taahhüt etmiş ve bu beyanı sicile tescil edilmiştir.⁵⁴ Söz konusu ihtilafta anlaşmazlığın kaynağını malî bir borçtan ziyade kiracının

49 Najwa Al-Qattan, "Dhimmis in the Muslim Court: Legal Autonomy and Religious Discrimination", *International Journal of Middle East Studies* 31/3 (1999), 429-440.

50 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 52b, 3. hüküm.

51 İMŞSA, BŞS, nr. 47, vr. 53b, 1. hüküm.

52 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 93b, 6. hüküm.

53 İMŞSA, BŞS, nr. 48, vr. 90b, 5. hüküm.

54 İMŞSA, BŞS, nr. 45, vr. 97a, 4. hüküm; nr. 54, vr. 41b, 3. hüküm.

toplumsal normlara aykırı görülen davranışları oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken asıl nokta davanın sadece mülk sahibi ile kiracı arasında kalmayıp mahalle hiyerarşisinin (imam, müezzin, bekçi) ve mahallelinin ortak katılımıyla kolektif bir davaya dönüşmüş olmasıdır. Bu durum, müşterek konutlardaki bazı uyuşmazlıkların sadece bina sınırlarında kalmayıp mahalle denetim mekanizmalarıyla doğrudan ilişkilendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak belgede ithamların detayları açıklanmadığından uyuşmazlığın gerçek arka planı hakkında arşiv verilerinin ötesinde kesin bir yorum yapmaktan kaçınılmalıdır.

Sonuç olarak *yahudihaneler*de filizlenen hukukî ihtilaflar, tek boyutlu bir ilişkinin ötesinde maliklerin, odabaşların ve kiracıların kesişen çıkarlarını barındıran çok katmanlı bir sosyal yapıya işaret etmektedir. Davalara yansıyan kira alacakları, tahliye talepleri ve idarî şikâyetler odabaşlığın ortak yaşamın koordinasyonunda üstlendiği idarî rolleri örneklemektedir. Bununla beraber eldeki arşiv malzemesinin sınırları dâhilinde kalmak ve odabaşılık kurumunun hukukî-malî çerçevesine dair kesin yargılarda bulunurken temkinli bir duruş sergilemek dönemin sosyal gerçekliğini daha sağlıklı okumamıza imkân sağlayacaktır.

SONUÇ

1745-1762 yılları arasına tarihlenen Balat Şer'iyye Sicilleri, *yahudihaneler*in 18. yüzyıl İstanbul'unda farklı hukukî işlemlere konu olan taşınmazlar olarak kentsel dokudaki varlığını belgelemektedir. İncelenen kayıtlar, bu yapıların yalnızca basit satış ve mülkiyet devirleriyle sınırlı kalmayıp veraset, vakıf, tasarruf, kira, odabaşılık, tahliye ve hudut tescilleri gibi farklı hukukî süreçler vasıtasıyla da düzenli bir biçimde adli kayıtlara taşındığını doğrulamaktadır. Bu yönüyle *yahudihaneler*, 18. yüzyıl Balat'ında mülkiyet, tasarruf, kiracılık ve kullanım ilişkilerinin izlenebildiği dinamik mekânlar arasındadır.

Mahkeme kayıtlarındaki hudut tarifleri, *yahudihaneler*in taşınmaz sınırlarını belirlemek üzere başvurulanan standart komşuluk unsurlarından biri olarak rutin biçimde kayda geçirildiğini örneklemektedir. Eldeki vesikalar, bu yapıların satış ve tasarruf muamelelerinde menziller, vakıf mülkleri, tarik-i âmm ve diğer komşu birimlerle birlikte zikredildiğini teyit etmekle birlikte onları çevredeki diğer taşınmazlardan ayıran ayrıcalıklı veya baskın bir hukukî-mekânsal statüye işaret etmez. Bu nedenle hudut kayıtları tamamen standart arşiv tescil usulleri çerçevesinde yorumlanmış, belgelerin sınırlarını aşan kesin referans noktası iddialarından özellikle kaçınılmıştır. Doğrudan *yahudihaneler* konu alan tesciller bu binaların homojen bir mülkiyet yapısına sahip olmadığını açıkça göstermektedir. Belgelerde taşınmazın bütünüyle satıldığı örnekler bulunduğu gibi şayi hisselerin devri, vakıfla bağlantılı tasarruf haklarının ferağ ve tefvizi ile veraset yoluyla intikal eden hisselerle ilişkin işlemler de yer almaktadır. Bu çeşitlilik, *yahudihaneler*in 18. yüzyıl Osmanlı taşınmaz hukukunda uygulanan farklı hukukî mekanizmalar çerçevesinde esnek bir biçimde işlem görebildiğine dikkat çeker.

Kira alacakları, tahliye davaları ve odabaşlığa ilişkin kayıtlar da *yahudihaneler*in mülkiyet ilişkilerinin yanı sıra kullanım ve işletilme biçimleri açısından da mahkeme denetimine tabi olduğunu gösterir. Mahkeme sicilleri, malik, odabaşı ve kiracıların farklı hukukî konumlar içerisinde yer aldığını, aynı yapı üzerinde kira ilişkileri, kullanım hakkı ve gündelik idareye ilişkin uyuşmazlıkların meydana gelebildiğini belgelemektedir. Buna

istinaden mevcut belgeler odabaşılığın hukukî statüsü ve yetkileri hakkında ayrıntılı bilgi vermediğinden kuruma ilişkin analizler doğrudan belgelerin sunduğu çerçeveye sınırlandırılmıştır. *Yahudihanelerin* fiziksel özelliklerine ilişkin kayıtlar ise bu yapıların oda sayıları, müstemilatı, dükkânları ve komşuluk ilişkileri hakkında sınırlı fakat kıymetli veriler sunar. Eldeki veriler bazı *yahudihanelerin* çok sayıda oda ve farklı ortak kullanım alanlarına sahip olduğunu, bazılarında ise ticari birimlerin de yer aldığını açıklar. Öte yandan şer'îye sicilleri bu yapıların mimarî planı, inşaa teknikleri, nüfus kapasitesi ve kullanım biçimlerini ayrıntılı olarak açıklamadığından fiziksel özellikler yalnızca hukukî işlemler sırasında kaydedilen somut tasvirler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak bu çalışma, Balat Şer'îye Sicilleri'nde *yahudihane* olarak kaydedilen yapıların 18. yüzyıl ortalarında farklı hukukî işlemler içerisindeki görünümünü belgesel bir zemin üzerinden netleştirmiştir. İncelenen belgeler, *yahudihanelerin* mülkiyet, tasarruf, kiracılık, odabaşılık ve mekânsal özelliklerine ilişkin önemli veriler sunmakta, bu yapıların Osmanlı şehir hayatındaki hukukî konumunu ihtiyatlı bir yaklaşımla değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Buna karşılık siciller, *yahudihanelerin* mimarî organizasyonu, nüfus yapısı ve gündelik yaşamına ilişkin bütün yönleri aydınlatacak bir derinliğe sahip değildir. Bu bakımdan farklı arşiv malzemeleriyle desteklenecek yeni araştırmaların *yahudihanelerin* Osmanlı şehir tarihi içerisindeki hukukî, toplumsal ve mekânsal görünümünün daha kapsamlı ve mukayeseli biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre Açık Erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: The article underwent a double-blind peer-review process involving two or more reviewers, and an *iThenticate* scan was conducted to detect potential plagiarism and similarity issues. The article was found to comply with established research and publication ethics standards.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of the article has disclosed no conflicts of interest and has affirmed that the manuscript was prepared in adherence to ethical and scientific principles and that all relevant sources were accurately cited. This is a Libre Open Access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi (İMŞSA).

Balat Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri (BŞS), nr. 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akın, Nur. "Haliç'te Bir Rehabilitasyon Alanı: Balat". *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray: Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü*. ed. Zeynep Ahunbay vd. 17-42. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Al-Qattan, Najwa. "Dhimmis in the Muslim Court: Legal Autonomy and Religious Discrimination". *International Journal of Middle East Studies* 31/3 (1999), 429-444. <https://doi.org/10.1017/S0020743800055501>

And, Metin. *16. Yüzyılda İstanbul: Kent - Saray - Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.

Baer, Marc David. "The Great Fire of 1660 and the Islamization of Christian and Jewish Space in Istanbul". *International Journal of Middle East Studies* 36/2 (2004), 159-181. <https://doi.org/10.1017/S002074380436201X>

Bilgin, Arif. "Osmanlı Dönemi İstanbul Bostanları (Bir Giriş Denemesi)". *Yemek ve Kültür* 20 (2010), 86-97.

Bornes-Varol, Marie-Christine. "Balat, vieille communauté juive d'Istanbul". *Revue des Études Juives* 147/3-4 (1988), 495-504. <https://doi.org/10.2143/REJ.147.3.2012884>

Çokuğraş, Işıl. "Osmanlı İstanbul'unda Bekâr Odaları". *Mimar.ist* 47 (2013), 29-35.

Deleon, Jak. *Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.

Eldem, Sedat Hakkı. *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1954.

Ergenç, Özer. *Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

Ergenç, Özer - Hülya Taş. "Assessments on Land Usufruct and Ownership in Anatolia during the 17th and 18th Centuries". *Annals of Japan Association for Middle East Studies (AJAMES)* 23/2 (2007), 1-32. https://doi.org/10.24498/ajames.23.2_1

Ergin, Osman Nuri, haz. *İstanbul Şehri Rehberi*. İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1934.

Faroghî, Suraiya. *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-century Ankara and Kayseri*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Faroghî, Suraiya. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. çev. Emine Sonnur Özcan. 3. Basım. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.

- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlılar: Kültürel Tarih*. çev. Çağdaş Sümer. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2018.
- Genç, Mehmet. “İltizam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I: Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. Seçme Eserleri II. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- İnalcık, Halil. *Fatih Sultan Mehmed Han: İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kayser-i Rûm*. Seçme Eserleri XIV. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- İnalcık, Halil. *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetihden Sonra İstanbul’un Yeniden İnşası, Bilâd-ı Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*. Seçme Eserleri XIII. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Kırlı, Cengiz. “İstanbul’da Hemşehrilik Tabanlı Tabakalar/Yoğunlaşmalar”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. 4/72-79. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları, 2015.
- Kuban, Doğan. *İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir: Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları, 2020.
- Kuban, Doğan. *Türk “Hayat”lı Evi*. İstanbul: MTR, 1995.
- Kuban, Doğan. *Türk Ahşap Konut Mimarisi: 17.-19. Yüzyıllar*. 5. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. 2. Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Mantran, Robert. *İstanbul Tarihi*. çev. Teoman Tunçdoğan. 5. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Ortaylı, İlber. “İstanbul’da Tarihi Yaşamak”. *Şehir ve Kültür İstanbul*. ed. Ahmet Emre Bilgili. 63-104. İstanbul: Profil Yayınları, 2011.
- Ortaylı, İlber. *İstanbul’dan Sayfalar*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Özkaya, Hatice Gökçen. “XVIII. Yüzyıl İstanbul Evleri”. *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. 8/368-381. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları, 2015.
- Rozen, Minna. *A History of the Jewish Community in Istanbul: The Formative Years, 1453-1566. The Ottoman Empire and Its Heritage* 26. Leiden: Brill, 2010.
- Rozen, Minna. *Studies in the History of Istanbul Jewry, 1453-1923: A Journey through Civilizations. Diaspora* 2. Turnhout: Brepols, 2015.
- Saruhan, Utku. “Unutulmuş Toplu Mülkiyet Formları: Yahudhaneler ve Kortejolar”. *Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi* 7/2 (Kasım 2020), 205-224.
- Tanınmış, Vesile. “16. Yüzyıl İstanbul’unda Aşkenazlar”. *Journal of International Eastern European Studies* 5/1 (2023), 71-95. <https://doi.org/10.59839/jiees.1294922>
- Tanyeli, Uğur. “Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun ‘Reel’ Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi”. *Prof. Doğan Kuban’a Armağan*. haz. Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum ve Kutgün Eyiğiller. 57-67. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.

- Taş, Hülya. “Kentin Yabancıları & Yeni Bursahılar: 1570’lerde Kiracılar ve Misafirler”. *Sultan II. Selim Dönemi ve Bursa*. ed. Fırat Yaşa. 480-497. Bursa: Gaye Kitabevi, 2020.
- Ünlü, Talha Kaan. “A Study on the Visibility of Jews in Ottoman Courts: The Example of Hasköy Court (1612–1643)”. *Hamsa: Journal of Judaic and Islamic Studies* 10 (2024), 69-82. <https://doi.org/10.4000/12jj6>
- Yıldız, Kenan. “Aykırı Vakıflar: Osmanlıda Fukarâ-yı Müslimîni de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları”. *Osmanlı Araştırmaları* 54/54 (2019), 141-198. <https://doi.org/10.18589/oa.632250>